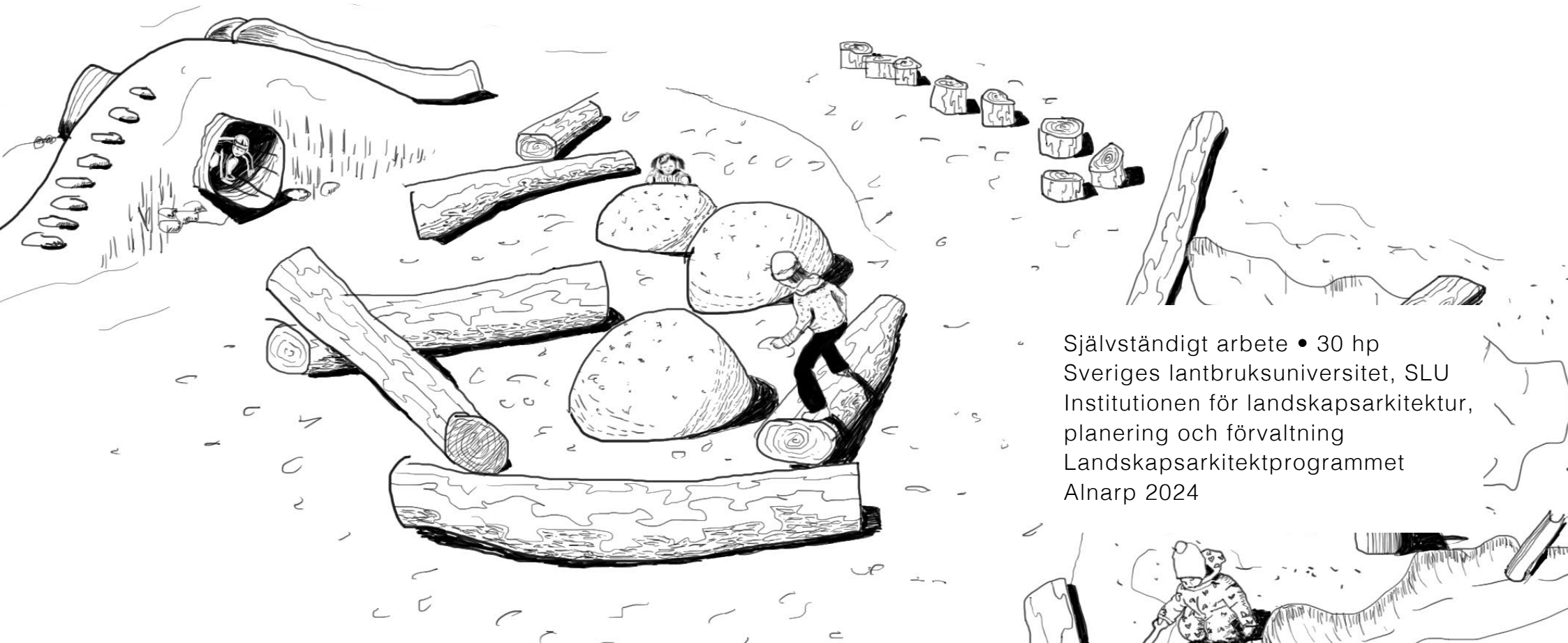

Dynamiska utemiljöer i förskolan

- med fokus på förskolan Kråkekullen i Göteborg

Agnes Holmgren

Självständigt arbete • 30 hp
Sveriges lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur,
planering och förvaltning
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2024

Dynamiska utemiljöer i förskolan
- med fokus på förskolan Kråkekullen i Göteborg

Dynamic outdoor areas in preschools
- with focus on Kråkekullen preschool in Gothenburg

Författare: Agnes Holmgren
Handledare: Märit Jansson, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Anna Maria Palsdottir, SLU, Institutionen för människa och samhälle
Bitr. examinator: Linnea Fridell SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupn: A2E
Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0846
Program: Landskapsarkitektprogrammet
Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2024
Omslagsbild: Agnes Holmgren
Övriga bilder: Agnes Holmgren, om inget annat anges.

Nyckelord: förskolegårdar, lekotoper, affordances, lek i natur

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

Abstract

Preschool outdoor yards are diminishing in size and often lack quality due to excessive wear and a monotonous design. Yet, preschool yards represent where children spend most of their outdoor time. The quality of preschool yards are therefore pivotal for children's play and development.

This study aimed to investigate and collect knowledge about the essential qualities of a high-quality preschool yard that appeals to children in terms of play, physical activity and learning. This was executed through a literature review, observational studies and a design study. The focus was on Kråkekullen preschool in Gothenburg, where the outdoor yard was evaluated using observational studies based on the theories of affordances and behavior settings, categorizing different zones within the play environment. The literature findings and case study results were synthesized into design principles and proposals for implementation on the yard.

The results highlighted that crucial features for an optimal play environment include sufficient space, varied terrain, spatiality based on children's needs, and the presence of natural and loose materials. Furthermore, opportunities for material manipulation and shaping their own environment through digging and building were also found to be meaningful for children's play, alongside opportunities for risky play. Understanding the importance of sufficient space and diverse terrain for children can shed light on future planning and placement of preschool playgrounds.

Sammandrag

Förskolegårdar blir allt mindre och har i många fall bristande kvalitet till följd av slitage och en monoton utformning. Samtidigt är förskolegården den plats där barn spenderar den största delen av sin utevistelse. Därför är förskolegårdens kvalitet viktig för barns lek och utveckling.

Arbetets mål har varit att genom litteraturstudier, observationsstudier och gestaltning undersöka och sammanställa kunskap om vilka kvaliteter som är viktiga för en bra förskolegård som främjar barns lust till lek, fysisk aktivitet och lärande. Som fokus för arbetet var förskolan Kråkekullen i Göteborg där förskolegården utvärderas genom en observationsstudie där teorierna affordances och behavior settings utgör en grund till kategoriseringen av olika zoner i lekmiljön. Resultatet av litteraturen och fallstudien sammanfattades i gestaltungsprinciper och ett förslag för hur de skulle kunna implementeras på förskolegården.

Resultatet visade att viktiga egenskaper för en bra lekmiljö är en kombination av tillräckligt stort utrymme, varierad terräng, rumslighet efter barns behov och närvaron av natur- och lösa material. Det framkom också att möjligheten att manipulera material och påverka sin egen miljö genom att gräva och bygga var meningsfullt för barns lek, liksom möjligheten för riskfylld lek. Kunskapen om att stor yta och varierad terräng är viktig för barn kan vara viktig i framtida planering och placering av förskolegårdar.

Innehållsförteckning

INLEDNING

Bakgrund	9
Mål, syfte & frågeställning	13
Teoretiskt ramverk	13
Behavior settings	13
Affordances	14
Metod	14
Litteraturstudie	14
Observationsstudie	14
Referensplats	17
Gestaltningförslag	17

RESULTAT

Litteraturstudie	19
Naturmiljöers betydelse för lek	19
Markmaterial	20
Vatten och sandlek	21
Odling på förskolegården	21
Yta och lekvärde	22
Design och rumslighet	22
Topografi	23
Fasta lekredskap	23
Riskfylld lek	24

FALLSTUDIE - observationsstudie förskolan kråkekullen	25
---	----

REFERENSPLATS LUSTTRÄDGÅRDEN	40
------------------------------	----

DESIGNFÖRSLAG	49
---------------	----

Koncept	50
Gestaltningprinciper	50
Förslag	53

DISKUSSION	57
------------	----

Resultatdiskussion	58
Designförslag	61
Metoddiskussion	61
Litteraturstudie	61
Fallstudier	61
Förslag till vidare studier	63

LITTERATUR	64
------------	----

Bakgrund

Över 86% av barnen i åldrarna 1–5 år var under år 2021 inskrivna i förskolan i Sverige (Skolverket, 2022). Förskolan är alltså en plats där majoriteten av barnen i förskoleålder tillbringar en stor del av sin vardag. Lek är en viktig och nödvändig del av barns liv, bland annat som ett sätt att upptäcka världen och utveckla kognitiva och motoriska färdigheter (Boverket & Movium 2015). Lek i utemiljöer har visat sig ha särskilda hälsofrämjande effekter eftersom den bidrar till fysisk aktivitet såväl som socialt samspel mellan barn. Utomhuslek kan också ha positiva effekter på barns mentala hälsa genom att den bidrar till minskad stress, bättre sömn, återhämtning och koncentrationsförmåga (Boverket & Movium 2015). Eftersom många barn inte vistas mycket i andra miljöer än i hemmet och på förskolan är förskolegården en av de platser där barnet har möjlighet till utevistelse. Det är därför viktigt att gården innehåller de kvaliteter som kan bidra till positiva effekter av utomhuslek.

De senaste åren har ytan på förskolegårdar och skolgårdar minskat, framför allt i storstäderna, som en följd av förtätningen av städer (Kylin & Fridell, 2021). Enligt en publikation av SCB (2022) har friytan för grundskoleelever minskat i hela Sverige sedan 2014. Friytan per elev skiljer sig också markant mellan stad och landsbygd. I tätorter med fler än 100 000 invånare uppmättes friytan till 24,5 kvm per elev vilket kan jämföras med 150 kvm utanför tätorterna (SCB, 2022). Ytan på gården är inte den enda faktorn som påverkar dess kvalitet, men det finns samband mellan ytan och det så kallade lekvärdet. För att en gård ska kunna ha ett högt lekvärde är det viktigt att det finns

tillräckligt med yta att arbeta med, bland annat eftersom brist på yta kan göra att naturelement prioriteras bort (Kylin & Fridell, 2021).

Att skapa lekmiljöer av hög kvalitet kan innebära utmaningar. Som exempel kan lekplatser där de fysiska förutsättningarna för lek finns genom mycket lekutrustning i stället skapa konflikter och hindra lekmöjligheter menar Mårtensson (2013). Ofta består lekplatser av standardiserade lekredskap med få lösa delar och, vilket enligt Beckman (2018) beror på att det är en enklare beställningsprocess, en lägre underhållningskostnad och en upplevd tryggare miljö eftersom de färdiga lekredskapen uppfyller den europeiska standarden för att klassas som säkra. Även gummiastmattor och staket kan bidra till en känsla av tillgänglighet och trygghet men kan enligt Mårtensson (2013) samtidigt förhindra barns möjlighet till problemlösning och till och med exkludera vissa barn. I stället för att slentrianmässigt använda exempelvis gummiastfalt för att försöka främja tillgänglighet hos lekmiljöer behövs en större kunskap om den fria lekens fördelar och hur bra lekmiljöer kan utformas.

Boverkets allmänna råd om friyta

En förskolegård ska ge möjlighet till en utvecklande utemiljö för alla barn, därför är tillgänglighet en viktig aspekt att beakta i gestaltningen. Enligt Boverkets byggregler (Boverket, 2023) ska minst en gångväg som är tillgänglig för människor med nedsatt rörelseförmåga finnas mellan byggnaden och utemiljön. Boverket har också utöver byggregler allmänna råd för friytan. Dessa råd inrymmer exempelvis

rådet att friytan ska vara placerad i direkt anslutning till byggnaden så att barnen självständigt kan ta sig till förskolegården (Boverket, 2021). De beskriver också att den ska vara så rymlig att det finns plats för varierad terräng- och vegetationsförhållanden utan risk för slitage. Här betonas även vikten av god ljudkvalitet, plats för sol och skugga, samt god luftkvalitet.

Naturmiljöers betydelse för lek

Utelek och i synnerhet lek i naturmiljöer har positiva effekter för barn. Varierade naturmiljöer där barn exempelvis kan springa, upptäcka saker och titta på människor är gynnsamma för barn då de kan ge dem möjlighet att hitta sina egna platser (Jansson et al., 2016). I boken *Den nyttiga naturupplevelsen* (Mårtensson, 2011) beskrivs effekterna av naturkontakt från humanekologiska, miljöpsykologiska, medicinska och pedagogiska forskningsperspektiv. I kapitlet om miljöpsykologiskt perspektiv på naturupplevelser beskriver Mårtensson (Mårtensson, 2011) hur barns intresse för natur kan förklaras genom deras behov av att utforska världen och den fysiska miljön. Barn kan också lättare anpassa leken efter sina egna behov och viljor när de befinner sig i naturmiljöer, vilket gör leken mer flexibel och dynamisk. Begreppet “den vidlyftiga leken” har använts för att beskriva lek som är utforskande och äventyrlig, och som inte hindras av fysiska gränser (Mårtensson, 2013). En studie av Puhakka et al. (2019) visade att gröna miljöer inspirerade barn till lek och gjorde leken mer mångsidig. Detta ledde i sin tur till ökad fysisk aktivitet.

För att kategorisera och utvärdera lekmiljöers kvaliteter, med utgångspunkt i förskolegårdar, har bland annat OPEC (Outdoor Play Environment Categories) tagits fram (Mårtensson, 2013). Utemiljöerna utvärderas efter de tre olika kategorierna: area på lekmiljön, andel yta med träd, buskar och kuperad terräng samt integration mellan vegetation, öppna ytor och lekytor. Förskolemiljöer med höga OPEC-poäng har större ytor med naturmiljöer och har visats korrelera med positiva hälsoeffekter hos barn, som bättre koncentrationsförmåga och sömn (Mårtensson, 2013).

Barns nödvändiga risktagande

Risntagande är en viktig del i barns utveckling och riskfylld utomhuslek har positiva hälsoeffekter relaterade till fysisk aktivitet och social hälsa (Brussoni et al., 2015). Enligt Sandseter (2010) finns det en omfattande debatt om balansen mellan att försäkra oss om att våra barn är trygga och att låta dem få ta risker och utvecklas. Detta har lett till att möjligheten till riskfylld lek har minskat genom reglering av lekmiljöers utformning enligt standarder för säkerhet. Forskning har däremot visat att vissa typer av riskfylld lek, som exempelvis lek som sker på en hög höjd, inte hade någon koppling till mer frekventa skador (Brussoni et al., 2015).

Brussoni et al., (2015) beskriver också skillnaden mellan faror och risker. Barns nödvändiga risktagande kan tillmötesgåas genom utmanande lekmiljöer som samtidigt inte innebär några faror som kan medföra allvarliga skador eller dödsfall. Vissa risker kan vara utvecklande

för barn, som situationer där de själva kan se och bedöma risken och hur den kan hanteras. Faror som innebär faktiska hot om skador ska däremot undvikas som vassa kanter eller objekt där barn riskerar att fastna med huvudet (Brussoni et al., 2015).

Förvaltning av dynamiska utemiljöer

Förskolegårdens yta, innehåll och utformning är viktiga för dess lekvärde, men kvaliteten på gården kan också i hög grad påverkas av hur den förvaltas och utvecklas över tid. Det är viktigt att skol- och förskolegårdar sköts och utvecklas på ett bra sätt då detta kan bidra till mer variationsrik lek och utevistelse. Dessutom kan även den pedagogiska verksamheten gynnas av att utemiljön har god kvalitet (Boverket & Movium, 2015). Boverket och Moviums publikation *Gör plats för barn och unga!* (2015) beskriver att för kommunala skolor ansvarar oftast kommunens egen fastighetsorganisation för förvaltningen. Skötseln kan dock antingen ske i egen regi eller genom olika former av upphandlingar med externa entreprenörer. Enligt Boverket och Movium (2015) har inte skötselpersonalen på skol- och förskolegårdar alltid kunskap om verksamheten och dess inriktning, varför det kan vara önskvärt med ett ökat samarbete mellan förvaltningarna.

Genom förvaltning kan andra typer av lekmiljöer möjliggöras. Beckman et al. (2022) beskriver i skriften *Lekotoper: en vägledning för naturlika gröna landskap* hur lekotoper kan vara ett sätt att skapa gröna lekmiljöer i städer genom att bygga naturbaserade miljöer i stället för traditionella lekplatser. Lekotoper är dynamiska miljöer som kräver

en aktiv förvaltning där miljön utvecklas efter de målsättningar som finns. Detta kräver en förståelse för de ekologiska värdena. Om inte lekmiljöer utvecklas genom strategisk förvaltning, utan bara underhålls och sköts, riskerar de att få allt lägre kvalitet, något som ofta är fallet med lekplatser (Jansson, 2009).

Trots kunskap om att det behövs en dynamisk utveckling av barns utemiljöer, med förståelse för såväl barns behov av naturkontakt och riskhantering som för ekologiska värden, har många förskolegårdar idag en mer statisk utformning och skötsel utan utveckling. Det saknas förståelse för hur förskolegårdar kan förvaltas på ett sätt som låter kvaliteter utvecklas över tid.

Problembeskrivning

Utifrån bakgrunden att barns utemiljöer i skolan och förskolan minskar i storlek, vilket riskerar att påverka kvaliteten på utemiljöerna, samt forskning om barns utelek och nödvändiga risktagande, kan det konstateras att förskolegårdarnas utformning behöver bli mer dynamisk så att de kvaliteter som är viktiga för lek, som naturkontakt och risktagande, finns med. Utvecklingen av förskolegårdar behöver utgå från de befintliga platsernas kvaliteter och verksamhetens behov och bygga på olika aktörers förståelse och arbete över tid, i förskolans verksamhet och genom förvaltning.

Mål och syfte

Syfte

Arbetets syfte är att undersöka hur utemiljön i förskolan kan utvecklas för att skapa möjlighet till lek, fysisk aktivitet och lärande.

Mål

Arbetet har som mål att ta fram ett förslag som kan fungera som underlag för Kråkekullens förskolas utveckling av utemiljöerna runt förskolan.

Teoretiskt ramverk

Arbetet utgår ifrån två snarlika teorier: behavior settings och affordances, som båda har sitt ursprung i den ekologiska psykologin. Ekologisk psykologi kan förklaras som ”en teoretisk riktning inom psykologin som hävdar miljöns betydelse för förståelsen av beteende och varseblivning” (Nationalencyklopedin, u.å.). Teorierna kan båda användas för att förklara hur den fysiska miljön påverkar barns beteende och aktivitet.

Behavior settings

Behavior settings är en teori först presenterad av Barker (1968, se Cosco et al., 2010) som har använts i studier av barn och miljöer. Teorin beskrivs av Cosco et al. (2010) som teorin om relationen mellan den fysiska omgivningen, människor och beteenden. Teorin har använts inom forskning om lekmiljöer för att dela in ett område i olika platser eller ”settings” som genererar olika typer av beteenden i stället för att behandla en lekplats som en enda yta för lek. Detta kan exempelvis vara en sandlåda, buskage och gungor, som utgör settings som kan kopplas ihop med vissa typer av aktiviteter. Cosco et al., (2010) menar att undersöka relationen mellan miljön och barnens fysiska aktivitet och beteenden kan bidra till ökad kunskap om hur barns utemiljö ska utformas för att gynna fysisk aktivitet.

Affordances

Teorin om affordances som på svenska kan översättas till miljöerbjudanden grundades av psykologen James Gibson 1979 i boken *The ecological approach to visual perception* (Gibson, 1979). Teorin syftar till att beskriva hur objekt eller miljöer uppfattas erbjuda olika användningsområden av olika individer. Till exempel kan en horisontell yta som är belägen på ungefär samma höjd som en persons knän betraktas som sitt-bar, ytan erbjuder alltså sittande för just denna individ (Heft, 1988). Miljöerbjudandena är alltså relationella eftersom de både tar hänsyn till individens förutsättningar och miljöns utformning. Det spelar också roll vilka önskemål individen har om handlingar, vilket

kan göra att barn och vuxna använder ett objekt på olika sätt. Teorin om miljöerbjudanden har använts i forskning om barns utelek (Lerstrup & Bosch, 2016., Kyttä, 2002) som ett sätt att kategorisera miljön utifrån hur barn kan använda den och genom detta utforma miljön utifrån användarnas perspektiv.

Metod

Arbetet utgår ifrån Gunnareds förskolegård och bygger på förskolegården som fall, med observationer från gården och intervjuer med pedagoger. För att få kunskap om lek och utformning av lekmiljöer i relation till natur, risktagande och förvaltning har också en litteraturstudie genomförts, som kunskapsgrund till fallstudien. För att ge ytterligare kunskapsunderlag om förskolegårdars utformning har även en annan förskolegård studerats som referensplats. Detta sammantaget ger både generell och platsspecifik kunskap för att undersöka hur platsen kan utvecklas. En gestaltning har tagits fram för att ge förslag på åtgärder som utgår från platsens förutsättningar och behov, och som kan öka förskolegårdens lekvärde.

Arbetet fokuserar på Kråkekullens förskolegård i Gunnareds kyrka. Gunnareds kyrka kontaktade SLU där de önskade hjälp med utformningen av utemiljön kring kyrkan och ett skogsområde runt kyrkogården. I kontakt med personal på kyrkan och förskolan framkom det att de även var intresserade av att utveckla förskolegården.

Förskolan Kråkekullen

Gunnareds kyrka ligger nära Angereds centrum och i kyrkans lokaler finns en förskola med avdelningarna Kråkekullen och Pärlan med to-

talt ca. 45 barn i åldrarna 1-5 år. Förskolan drivs av Svenska Kyrkan och dess huvudman är Nylöse pastorat.

Förskolan har två gårdar där barnen får vara ute. Den ena gården är belägen utmed fasaden på byggnaden och är en mindre gård med främst sandlek och några lekredskap. Den andra gården består av naturmark, mindre berghällar, träd och gräs. De två gårdarna har mycket olika karaktärer, och de skiljer sig även i storlek. Den mindre gården har enligt pedagogerna behov av utveckling då den är mindre, mer enformig och även utsätts för höga ljudnivåer från en närliggande bilväg. På den större gården finns inte så mycket lekutrustning men enligt pedagogerna uppskattar barnen den större gården mer då där finns fler naturlika inslag. En av pedagogerna uttrycker dock en oro för att den stora gården är farlig då det finns branta berghällar som barnen kan ramla ned för, och därför brukar de yngre barnen endast vistas på den lilla gården.

Pedagogerna har en särskild arbetsgrupp som fokuserar på utemiljön och det finns en vilja att utveckla båda gårdarna med hjälp av de vaktmästare som arbetar på kyrkan. Personalen upplever dock att resurser saknas både i form av ekonomiska medel och tid.

Den mindre gården behöver utvecklas för att skapa en bättre miljö för barnen och den stora gården behöver ses över för att utvärdera riskerna. Därefter kan förslag ges till att utveckla gården till att gynna barnens lek i form av en dynamisk lekmiljö med många möjligheter för olika lek, och som också bidrar till risktagande lek.

Den stora gården uppmättes till 1000 kvm och den lilla till 135 kvm.

Skötsel och utveckling av förskolan

Förskolan Kråkekullen drivs av Svenska kyrkan som står som skolans huvudman. De har egna vaktmästare som sköter förskolegården. Även skogsområdet utanför förskolegården ägs av Svenska Kyrkan och därför kan förskolan utnyttja exempelvis sly och andra växtmaterial vid röjningsinsatser av skötselpersonalen. Personalen på förskolan har en egen utegrupp som består av pedagoger som har ansvar för att utveckla förskolegården. De berättar att de kan genomföra förändringar och köpa in ny lekutrustning själva, men att det finns begränsat medel till det.

Litteraturstudie

För att få kunskap om hur förskolegården kan gestaltas och utvecklas har en litteraturstudie utförts. Till en början användes sökmotorer som Google scholar och Scopus för att hämta information. Sökningarna har inkluderat nyckelord som; utomhuslek, förskolegårdar, lekotoper, barns risktagande. Litteraturen har i hög grad valts efter de teorier som står till grund för arbetet. De flesta källor som använts är vetenskapliga artiklar och publikationer från boverket. Referenslistor från inhämtad litteratur har även lett vidare till andra källor som används i arbetet.

Observationsstudie

För att studera förskolegården samt hur den fungerar genomfördes en övergripande observationsstudie där gårdens två delar studerades utifrån deras fysiska förutsättningar samt hur de användes av barnen. Observationen genomfördes som en typ av deltagande observation under vilken observatören är en del av miljön den observerar och kan interagera och involvera sig i samspelet mellan personer (Fangen, 2005). Under observationerna pratade jag med barnen och pedagogerna för att få mer information om barnens lekar och hur pedagogerna upplevde gården och leken. Detta skedde som informella samtal för att få mer information om gården, dessa samtal kommer inte att redovisas separat.

Totalt gjordes fyra platsbesök på förskolan. Under det första besöket, 10 januari 2023, utfördes observationsstudien och jag samtalade även med förskolans rektor Agneta Lundh om förskolan, önskemål och problem med förskolegården, samt fick en rundvisning av utemiljöerna och fotograferade. Därefter gjordes två platsbesök; 12 och 19 januari där barnens lek observerades. Förskolan besöktes även den 16 mars 2023 för kompletterande undersökningar av platsens fysiska förutsättningar och mätningar. Innan platsbesöken skickades ett informationsbrev ut via förskolan där föräldrarna informerades om att observationer av förskolegården skulle genomföras. Jag fick även godkänt att fotografera när barnen lekte. De foton som är publicerade i arbetet är valda då inga ansikten syns och personerna är därför anonymiserade.

Observationsstudien bygger på teorierna behavior settings och affordances. Som utgångspunkt användes ett verktyg beskrivet av Cosco et al., 2010 som kallas behavior mapping, där ytan delas in i olika zoner för olika behavior settings. Verktöget syftar till att beskriva platsen och aktivitet på samma gång.

Som stöd för platsanalysen användes en kategorisering av lektyper, där de olika lektyperna kan kopplas samman med de olika behavior settings där de sker. Loebach och Cox (2020) har genom sammanställning av tidigare forskning tagit fram ett observationsverktyg för utomhuslek kallad Tool for observing play outdoors (TOPO) där leken delas in i olika kategorier. Ofta sker lekar i flera av dessa kategorier samtidigt. Kategorierna ska inte användas för att begränsa en aktivitet till endast en beskrivning, utan syftar till att skapa ett gemensamt språk för att prata om olika typer av lek och enklare kunna förstå vilka miljöer som stöder respektive hindrar vissa typer av lek (Loebach & Cox, 2020).

Observationsstudien genomfördes under tre tillfällen i januari år 2023. Tidpunkten för observationerna var den 10/1 10:30 - 11:15, den 12/1 kl 10:30 - 11:00 och den 19/1 kl 10:15 - 11:00. Vid observationerna skiljde sig storleken på barngrupperna något och barnen var uppdelade mellan de två gårdarna. Detta eftersom det finns två avdelningar på förskolan som inte alltid är ute gemensamt. Förskolan delar också upp utevistelsen mellan de yngre och äldre barnen, de yngre barnen mellan ett och tre år brukar vara på den lilla gården och de äldre mellan tre och sex på den stora. Anledningen till denna

uppdelning var att den stora gården ansågs vara för utmanande för att de små barnen skulle få röra sig helt fritt där, det krävdes mycket uppmärksamhet av pedagogerna om de yngre barnen skulle få vistas på den större gården.

TOPO-kategorier

Kategorierna benämns med en svensk översättning följt av de ursprungliga benämningarna från Loebach och Cox's (2020) sammanställning. De kategorier som listas är rörelselek, utforskande lek, fantasilek, regellek, uttrycksfull lek, lek i natur samt återhämtande lek. Loebach och Cox beskriver även två ytterligare kategorier som är digital lek och icke-lek men dessa beskrivs inte i arbetet då digital lek inte bedömdes vara relevant för den typ av utomhuslek som sker på förskolan i Angered, och då icke-lek syftar till den tid när barnen inte leker eller går från olika ställen bedömdes kategorin inte heller vara relevant för studien.

Rörelselek (Physical play, locomotor play, functional play)

Rörelselek är aktiviteter där de stora muskelgrupperna används, som att springa, balansera och klättra. Genom rörelselek utforskar barnen hur de kan använda sina kroppar och hur de kan förhålla sig till miljön. Platser med stora ytor är gynnsamma för denna typ av lek då barnen kan få upp hög fart och jaga varandra. Även fysisk kontakt som brottning och bråklek ingår i kategorin rörelselek. I kategorin rörelselek ingår även mer finmotorisk lek som att använda olika redskap. Här finns en överlappning med utforskande lek då barnen ofta

använder redskap för att undersöka olika material.

Utforskande lek (Exploratory play, sensory play)

Genom utforskande lek upptäcker barnen sin omgivning och dess olika element. Utforskande lek kan ske i olika nivåer, sensorisk, aktiv och skapande. Sensorisk utforskande lek beskrivs som när barnen utforskar ett material på ett relativt passivt sätt genom att exempelvis plaska i en vattenpöl, känna på trädstammar och leta efter insekter i gräset. I en aktiv utforskande lek tar barnet aktiva val och utforskar vad konsekvensen av denna handling blir. Det kan till exempel innebära att blanda sand och vatten för att se vad som händer och gräva i jorden. I den skapande utforskande leken använder barnet olika material i syfte att bygga eller skapa något. Utforskande lek hjälper barnen att utveckla problemlösande förmågor och uppfatta rumslighet.

Fantasilek (Imaginative play)

Fantasilek kan exempelvis vara rollspel där barnen hittar på olika förutsättningar för leken, tar på sig olika roller samt använder olika objekt som rekvisita. Det kan vara lekar som utspelar sig i olika vardagliga och sociala kontext som att leka affär, laga mat, eller scenarion som är helt tagna ur barnens fantasi eller från böcker och filmer. Utomhusmiljöer med stor variation med mycket löst material och möjlighet att förändra miljön är en förutsättning för fantasifull lek. I fantasileken får barnen utforska vuxenvärlden, relationer och öva på sina sociala och kognitiva färdigheter.

Regellek (Play with rules)

Barn vill försöka förstå omvärlden och har därför en dragning till regler och ramar som förklarar deras värld, varför de vill sätta ramar runt sina lekar. Detta kan både vara lekar som redan är etablerade som kurragömma, och lekar som utvecklas av barnen där de själva hittar på spelreglerna. Genom att leka lekar med regler utvecklar barnen sina sociala förmågor och lär sig samarbeta med varandra då en stor del av leken går ut på att bestämma när, hur och vem som får leka.

Uttrycksfull lek (Expressive play)

Redan från spädbarnsåldern vill barn uttrycka sig och interagera med andra. Uttrycksfull lek beskrivs som aktiviteter där kommunikationen eller att uttrycka sig är en viktig del av leken. Det kan både vara uppträdande lekar som att sjunga, dansa och berätta historier och skämt för varandra, konstnärliga uttryckssätt som att måla och rita och språk och konversationer där barnen interagerar med varandra genom verbala kommunaktionssätt.

Lek i natur (Bio play)

Lek i natur är en kategori som tillförts av Loebach och Cox (2020) då de dragit slutsatsen att lek i natur har särskilda kvaliteter som kräver en egen kategori. Mycket av leken som sker i natur, som exempelvis leta efter insekter i gräset, kan ingå i kategorin utforskande lek, men författarna menar att just att leken sker i en naturmiljö har den ännu en egenskap utöver att den är utforskande. Naturen beskrivs i kategoriseringen som vild natur där det exempelvis går att se vilda djur, men även mindre ytor med naturmiljö kan ge särskilda kvaliteter till leken. En typ av lek i natur beskrivs som bio-care alltså att ta hand

om naturen. Genom att exempelvis kompostera, vattna en blomma eller plantera kan barnen på ett lekfullt sätt lära sig om naturen och hur de kan ta hand om den.

Återhämtande lek (Restorative play)

Ytterligare än ny kategori som tillförs av Loebach och Cox (2020) är återhämtande lek som beskrivs som när barnet drar sig undan eller slutar leka. Detta kan bero på att de vill ta en paus från lekandet för att vila, att de behöver undvika en konflikt eller att de hellre vill titta på när andra leker. Loebach och Cox (2020) menar att naturmiljöer kan ha restorativa egenskaper och därför bör återhämtning ingå när utomhuslek beskrivs eftersom det är viktigt att det finns platser för både återhämtning och för lek.

Referensplats

Utöver litteraturstudien har en referensplats besökts. Detta för att ge inspiration till gestaltning och ge exempel på hur en förskolegård kan utformas i en svensk kontext. Att besöka en fysisk plats ger också möjligheten att undersöka fler dimensioner som kan förloras i text eller bild. Kriterierna för att hitta en lämplig referensplats var att den skulle ha utformats med en ambition att arbeta med vegetation och intressanta lekmiljöer som inte liknade en standardiserad lekplats. Jag hittade en förskola i mitt närområde som arbetat med detta, Förskolan Lustträdgården i Ljungskile. Förskolan fokuserar på att barnen ska lära sig om naturen, odling och miljö.

Förskolan drivs av ett personalkooperativ och det finns stora möjligheter för förskolan att själva påverka utemiljön på ett direkt sätt. Förskolan besöktes den 20 mars 2023 och platsbesöket guidades av Karin Lundström, ateljérista och grundare av förskolan. Lusträdgårdens förskola är en Reggio Emilia-förskola som utgår från pedagogiken och filosofin som startade och utvecklades i den italienska kommunen Reggio Emilia. En central del i filosofin är vikten av barnens delaktighet i sina läroprocesser, samt ett bejakande av barnens många olika sätt att uttrycka sig.

Under platsbesöket fick jag en guidning av förskolans lokaler och förskolegården. Förskolegården undersöktes utifrån teorin om Behavior settings och hur vegetation och lösa material hade använts för att skapa en varierad lekmiljö. Då barnen inte var ute under platsbesöket undersöktes endast de fysiska förutsättningarna för lek. Lundström berättade om hur barnen brukade leka och hur pedagogerna upplevde leken och gården, vilket gav insikter om gårdens egenskaper.

Med hjälp av en plan tillhandahållen av förskolan, samt Google kartor, använde jag mig även av verktyget OPEC för att analysera gården.

OPEC

De två platserna utvärderades även utifrån verktyget OPEC (outdoor play environment categories) (se fig. 2), framtaget av Fredrika Mårtensson (2013), som syftar till att beräkna en förskolegårds kvalitet och lekmöjligheter. Verktyget kan appliceras på flera platser och har därför använts till att jämföra olika gårdars kvalitet och är baserat på forskning om barns lek. Mårtensson (2013) betonar vikten av det hon kallar den vidlyftiga leken, som beskrivs som den fria lek som snabbt ändrar karaktär och kan underlättas av att barnen vistas i en naturmiljö. De tre viktiga generella byggstenarna i en bra lekmiljö när en lekmiljö ska planeras är yta, innehåll och design. Lekmiljöer med stora ytor och mycket vegetation som är väl integrerad har högre lekvärde än miljöer som är mindre eller där vegetation och lekutrustning är belägna endast i en del eller i helt åtskilda delar av ytan (Mårtensson 2011).

Ytan på förskolegårdarna mättes med hjälp av illustrationsplaner tillhandahållna av förskolorna och mätverktyg på Google kartor. Ytan syftar till den utomhusyta som barnen har tillgång till och mätningarna från kartan jämfördes med platsbesöken för att kontrollera om hela den uppmätta ytan var tillgänglig för lek. Storleken på ytan som bestod av träd, buskar och annan vegetation uppskattades med hjälp av platsbesök och ortofoto från Google kartor. Därefter användes verktyget OPEC för att ge poäng till förskolegården. De tre kategorierna i OPEC är storleken på ytan i utemiljön, andelen av ytan som består av vegetation samt integrationen mellan de två. För

Outdoor Play Environment Categories (OPEC)	
A. Utomhusarean:	
1 poäng	<1200 m ²
2 poäng	1200-3000 m ²
3 poäng	>3000 m ²
<i>alternativ</i>	
1 poäng	< 2000 m ²
2 poäng	2000-6000 m ²
3 poäng	> 6000 m ²
B. Andelen yta med buskar, träd och kuperad terräng:	
1 poäng	lite/icke-existerande
2 poäng	<hälften
3 poäng	≥hälften
C. Integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lektytor:	
1 poäng	Ingen integration. Öppna ytor, vegetation och lektytor finns i separata delar av miljön.
2 poäng	Något av följande karakteristika: a) Det finns träd eller buskar intill lektytorna b) De öppna ytorna ligger mellan lektytorna.
3 poäng	Både a) och b) i <i>alternativet</i> för 2 poäng.
Not. De två alternativen i spektret för arean är anpassat till hur variationen i denna variabel såg ut i specifika regioner där studier genomförts.	

Fig 2: Tabell över OPEC-verktyget. (Mårtensson, 2013)

att beräkna ett OPEC-värde för en lekplats tas ett medelvärde av de tre miljödimensionerna. I varje kategori ges poäng mellan 1 och 3, och det totala medelvärdet delas sedan med 3. Ingen utemiljö kan få lägre än 1 i någon kategori. Mårtensson (2013) skriver också att i utvärderingen av förskolegårdar kan det vara av intresse att notera även den kompletterande utemiljön som inte ingår i förskolegården, vilket är särskilt relevant för förskolor med utomhusprofil.

Kategori A är utomhusarean, där <1200kvm ger ett poäng, 1200-3000 kvm två poäng och >3000kvm tre poäng.

Kategori B anger andelen yta med buskage, träd och kuperad terräng. I arbetet likställs detta med begreppet vegetation för att underlätta för beräkning av yta. En förskolegård får ett poäng för lite eller icke-existerande andel vegetation. I rapporten har samma definition som gjordes av Mårtensson (2013) används för lite eller icke-existerande vegetation, alltså <15 procent av den totala ytan. Andel vegetation har beräknats genom att dela arean med vegetation med den totala ytan för att få fram en hur många procent av den totala ytan som består av vegetation. Vidare ger <50 procent andel vegetation två poäng och ≥50 procent tre poäng.

Den tredje kategorien anger integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lektytor. Efter beskrivningen för de olika poängkriterierna bedöms integrationen mellan dessa ytor. Om öppna ytor, vegetation och lektytor ligger i helt separata delar av utemiljön ger detta ett poäng. För två poäng krävs antingen finnas träd eller buskar intill lektytorna (a), eller öppna ytor mellan lektytorna (b). För tre poäng krävs att både a, och b uppnås. Lektytor har definierats som byggda lekkonstruktioner, sandlådor och platser med lekutrustning. I naturmiljöer kan också platser där hög frekvens av lek sker bedömas som en lektyta, som exempelvis en berghäll som används som rutschkana.

Gestaltningförslag

Ett gestaltningförslag som undersöker frågeställningen utfördes utifrån resultat från observationerna från förskolan Kråkekullen och Lustträdgården, litteraturen och resultatet från OPEC-studien av förskolan Kråkekullen. Gestaltningen utgår från förskolegårdens två olika gårdar och ger förslag på hur förskolan kan arbeta med att utveckla gårdarna utifrån de behov som bedöms finnas. Gestaltningen utforskar hur olika miljöers karaktärer och förutsättningar kräver olika metoder för att utveckla dem för att skapa bra lekmiljöer.

RESULTAT

Litteraturstudie

För att skapa en bra utemiljö för barn krävs kunskap om vilka aspekter av utemiljön som påverkar kvaliteten. Ett sätt att mäta kvaliteten är att använda ett verktyg som sedan kan appliceras på olika platser och på så sätt göra detta mer konkret och mätbart. Ett sådant verktyg är OPEC (outdoor play environment categories) (Mårtensson, 2013). Kategorierna i OPEC baseras på forskning om det som av Mårtensson (2013) benämns som den vidlyftiga leken på förskolegårdar. Det vidlyftiga i leken beskrivs av Mårtensson (2004) som den fria leken som snabbt ändrar karaktär och kan underlättas av att barnen vistas i en naturlig miljö. De tre kategorierna i OPEC är storleken på ytan i utemiljön, andelen av ytan som består av vegetation samt integrationen mellan de två. De tre viktiga generella byggstenarna när en lek-miljö ska planeras är alltså enligt verktyget yta, innehåll och design. Lekmiljöer med stora ytor och mycket vegetation som är väl integrerad har högre lekvärde än miljöer som är mindre eller där vegetation och lekutrustning är belägna endast i en del eller i helt åtskilda delar av ytan (Mårtensson 2011). Verktyget OPEC kvantifierar de olika delarna som är viktiga för att en välfungerande lek-miljö med många lekmöjligheter ska kunna utvecklas.

Yta, innehåll och design är enligt OPEC övergripande begrepp som kan innefatta många olika typer av miljöer. För att specificera vad det är i vegetationen och designen som gör miljöer till lekbara och attraktiva för barn kommer följande stycken presentera tidigare forskning om barns utemiljöer. Grunden till litteratursökningen är OPEC och teorin om affordances och mer specifikt Lerstrups och Bosch (2017) presentation av Heft's taxonomi över affordances för utemiljöer för barn, som i sin tur grundas i Gibsons teori (Gibson, 1979) om affor-

dances.

Naturmiljöers betydelse för lek

Lekmiljöer med vegetation av naturkaraktär kan skapa utrymme och möjlighet för många olika typer av lekar och aktiviteter och kan även underlätta konflikthantering (Mårtensson, 2013). I en studie av Puhakka et al., (2019) visades det att genom att ersätta markmaterial såsom grus och asfalt mot en skogsmatta och annan växtlighet blev förskolebarnen mer entusiastiska över att vistas på gården. Utemiljön erbjöd då även fler aktiviteter än innan då barnen nu kunde rulla, hjula och ligga på marken. Växtligheten erbjöd även barnen möjlighet att titta, lukta och smaka och personalen angav att små barn övade sin motorik genom att gå genom växtlighet i stället för på en helt plan yta. I en interventionsstudie visades liknande resultat när en förskolegård omgestaltades från en plan yta med plastlekredskap till en gård med mer vegetation, naturliga material och höjdskillnader. Barnens lek studerades innan och efter omgestaltningen med hjälp av metoden behavior mapping. Resultatet visade en ökning i barnens fysiska aktivitet och gav möjlighet till att utveckla motorik och balans. Forskarna observerade även att fler barn satt och låg ner på marken efter omgestaltningen (Morrissey et. al., 2015).

Lek i naturmiljöer har visats vara mer jämlik då den erbjuder många olika lekmöjligheter och barnen behöver inte samsas om en viss leksak eller lekredskap (Änggård, 2011). Lek i naturmiljö kan också minska uppdelningen mellan barn av olika kön. Änggård (2011)

menar att barn redan från förskoleåldern faller in i könsstereotypiska roller och leker könsstereotypiska lekar, även om förskolan arbetar för att främja en jämlik kultur. I studien visades att i naturmiljöer var leken mindre könsuppdelad vilket kan förklaras genom mångfalden av material och avsaknaden av könskodade objekt och leksaker som är skapade av människor. Detta gör att naturmiljöer uppfattas som mer neutrala utifrån könsroller.

Den mångfald av material som alltså finns i naturen ger möjlighet till många olika typer av aktiviteter. Okodat, löst material som inte har någon specifik användning ger barnen möjlighet att själva tillskriva objekt olika roller och användningsområden. Teorin om löst material är ett begrepp som myntades av Nicholson (1971) och beskriver hur objekt som kan modifieras, flyttas, bäras och dylikt gynnar det kreativa tänkandet. Han menar att det finns ett samband mellan mängden objekt eller variabler i en miljö och graden av kreativitet och uppfinningsrikedom, något som är nära sammankopplat med teorin om affordances som också beskriver sambandet miljön och de aktiviteter som den tillåter (Heft, 1988).

Teorin om löst material har därefter använts inom forskning om barns utveckling och har visats vara viktig för deras motoriska och kognitiva utveckling (Fjörtoft, 2004). Löst material behöver inte nödvändigtvis vara naturliga material utan även objekt av artificiella material som plastbackar och spadar kan inspirera barn till att leka fantasifulla lekar (Cloward Drown & Christensen 2014). I en studie av Flannigan och Dietze (2018) studerades förskolebarns lek där lösa material som däck, stenar och olika bitar av trä lades till i en natur-

miljö. Resultatet blev en mångsidig, fantasifull och mer jämlik lek där barnen kommunicerade med varandra och tog risker. Löst material ger också möjlighet för barn att konstruera saker som exempelvis kojor och skydd. Fjörtoft (2004) menar att processen att bygga saker ofta är mer intressant än själva slutprodukten och leken i sig är själva byggandet. Denna typ av bygglek gör att barnen lär sig planera, tänka igenom och hämta material, något som tränar deras motoriska och kognitiva förmågor.

I designen av en lekyta kan begreppet stökiga zoner (messy zones) användas för att ge plats för lek med löst material (Herrington & Lesmeister, 2006). En stökig zon kan innehålla platser att gräva i, vatten, och sand som inte programmeras av designern utan kan förändras och påverkas av barnen själva. Dessa manipulerbara material bjuder in till en ständig förändring av platsen. Naturliga lekobjekt kan ge en mängd olika lekmöjligheter. Shackell et al. (2008) beskriver hur stenblock och stockar kan användas till bland annat balanslekar. Stenar ska vara släta och grävas ned en bit under marken.

Markmaterial

Då slitaget på gräsytor kan bli högt kan andra naturliga material vara lämpliga som markmaterial på förskolegårdar. Barkflis, grus och sand är material som ofta används som fallskydd men som också kan skapa ett bra leklandskap (Shackell et al. 2008). Till skillnad från hårda material som asfalt och stenmjöl kan dessa mjuka material leda till en mer kreativ och lugn lek. Då markmaterial som barkflis i sig är

ett löst material som går att påverka, skapar de en mer föränderlig lekmiljö (Shackell et al. 2008). Det är viktigt att designen av lekmiljön tillåter leverans av materialet då sand, grus och bark behöver fyllas på med jämna mellanrum, särskilt då lättare material kan riskera att blåsa bort på vindutsatta platser (ibid).

Vatten och sandlek

Vatten och sand är material som ger möjlighet till många olika typer av lek. De kan också manipuleras, formas och förändras, vilket är en central del av den utforskande leken. Vatten och sand kan blandas med varandra, och på så sätt skapa nya material och lekmöjligheter vilket bidrar till kreativitet (Shackel, 2008). Gross (2012) beskriver hur vatten kan användas som en del av undervisningen i förskolan då det kan fungera som ett pedagogiskt verktyg för att lära barnen att utforska ämnen som fysik, kemi, biologi och matematik. Detta kan exempelvis göras genom att undersöka hur vatten förflyttar sig, blandas med andra material och genom att mäta volym. En studie i Nigeria (Olowe, 2020) undersökte nyttan med vatten- och sandlek där barn i åldrarna 4-6 år fick leka med sand och vatten med hjälp av olika hjälpmedel som skopor, bågare och dylikt. Studien visade att barnen var entusiastiska och utforskade vattnet genom att hålla och plaska. Barnen visade också på färdigheter kopplade till matematiska och fysikaliska teman genom att testa vilka objekt som kunde flyta, hur mycket volym olika objekt innehöll. Några barn lärde sig att blanda sand och vatten för att få sanden att hålla ihop bättre. Detta visar enligt författarna på sand och vatten som viktiga pedagogiska inslag

där barnen med stor entusiasm kan utveckla färdigheter inom många olika områden. Genom att gräva diken och rännor kan man skapa vattenrännor både genom att hålla på vatten och använda regnvatten efter att det har regnat (Shackell et al. 2008).

Odling på förskolegården

Odling på förskolan kan bidra till att stärka barnens koppling och intresse till naturen och deras miljö. I läroplan för förskolan Lpfö 18 (Skolverket, 2018 s. 9) står det att utbildningen ska innehålla undervisning om ett varsamt och ekologiskt förhållningssätt till miljö och natur. Förskolan ska ge en grund till barnens kunskap om hållbar utveckling och väcka deras intresse för natur, samhälle och teknik genom att värna om deras kreativitet. Här kan odling bidra till att dessa mål uppnås.

Odling på förskolegården kan därför fungera som ett hjälpmedel i den pedagogiska undervisningen där barnen genom att kombinera praktik och teori kan lära sig om naturen på ett spännande sätt (Boverket, 2015). Detta kan också bidra till att undervisningen får ytterligare effekt då barnen samtidigt vistas utomhus när de lär sig. Barn är intresserade av föränderliga material och genom att följa vegetationens kretslopp och få studera levande organismer som maskar och insekter kan de lära sig om naturen (Herrington & Lesmeister, 2006).

Yta och lekvärde

En förskolegårds yta har stor betydelse för dess kvalitet. Boverket rekommenderar en friyta på minst 40 kvm per barn och en totalyta på minst 3000 kvm på förskolegården för att säkerställa att gården ska kunna ha god kvalitet (Boverket, 2015). Däremot kan själva ytan i många fall vara större än den del av ytan som faktiskt går att leka på. I en studie av skolgårdar visade Kylin och Fridell (2021) att de lekbara ytorna var långt mindre än det som angetts i en kartläggning av SCB (2018). I studien konstaterar författarna att många skolgårdar hade låg lekkvalitet och menar att ytan många gånger var för liten eftersom slitaget på i synnerhet vegetationsytorna var högt. För att skapa större ytor av vegetation bör vegetationsytorna vara tillräckligt stora för att kunna etableras, exempelvis genom att spärra av vissa delar av dem under etableringsperioden. När slitaget på naturligt material som gräsytor blir för högt på förskolegårdar ersätts de ibland av gummiastfalt, konstgräs eller andra konstgjorda material (Männik et al., 2018). Ibland bedöms ytan vara så liten att vegetation inte skulle kunna etableras och ersätts redan från början av hårdgjort material (Kylin och Fridell, 2021). För att skapa större och tåligare grönytor på skolgårdar behövs alltså större totala ytor för att ge vegetationen möjlighet att utvecklas. Slitage kan också upplevas som mindre negativt i en naturmiljö än hårdgjorda anlagda miljöer, exempelvis genom att frilagda rötter och löv på marken kan tillföra nya kvaliteter till platsen (Männik et al., 2018; Kylin och Fridell, 2021).

Ytan på gården påverkar inte bara slitaget utan har även ett samband med vilken kvalitet leken har. Större yta bidrar till ökad fysisk

aktivitet hos barnen. Enligt Boldemann et al., (2011) hade stora gårdar med höga OPEC-poäng ett samband med ett högre antal steg hos barnen. Förskolegårdar med för liten yta har också visats ha ett samband med ökad aggressiv lek, sämre samarbete och ökad emotionell stress hos barnen (Herrington, 2008).

Design och rumslighet

För att en utemiljö ska ha en god kvalitet krävs en väl uttänkt design och komposition med en bra integration mellan olika typer av ytor (Mårtensson, 2013). Det räcker inte med en stor yta att leka på, utan det är minst lika viktigt att det finns en rumslighet och flera olika platser där barnen kan leka parallellt utan att störa varandra (Norén-Björn, 2016).

En yta med både vegetation och öppna ytor kan ge utrymme för skyddade platser där barnen kan ha uppsikt över gården. Enligt en studie av Lerstrup och Bosch (2017) var skyddade platser populära bland barnen, och dessa platser gav möjlighet för barnen att gömma sig och avskärma sig från resten av gruppen men samtidigt ha uppsikt över vad som händer. Skyddade platser kan vara buskage, lekhus och liknande som antingen ger ett visuellt eller fysiskt skydd mot den omkringliggande miljön. I en norsk studie visade även Moser och Martinsen (2010) att hemliga platser var viktiga för barnen. De menar också att tillgången till hemliga platser där barnen kunde vara avskilda och leka lekar utan ständig uppsikt från vuxna ansågs vara viktiga bland lärarna, även om vissa tyckte att det kunde vara riskfyllt

med sådana platser. En faktor som påverkade om det fanns hemliga platser var gårdens storlek, då det krävs större gårdar för att dessa avskilda platser ska kunna finnas. Om det fanns en brist på dessa avskilda platser kunde det vara svårare för barnen att varva ner och ha en balans mellan mer fysiska lekar och återhämtning. Loebach och Cox (2020) beskriver också vikten av platser för att gömma sig och dra sig undan, som en viktig del i deras möjlighet att kunna återhämta sig.

En annan studie visade dock att om barnen hade för många hemliga avskilda platser där de kunde leka utan övervakning, ökade förekomsten av fysisk aggressivitet (Flouri et. al., 2022). Däremot var för mycket övervakning av barnen inte heller optimalt, utan en balans mellan att barnen fick leka avskilt och att pedagogerna hade uppsikt över dem ledde till de lägsta nivåerna av aggressivitet (Flouri et. al., 2022).

Topografi

Topografien har stor betydelse i rörelselek då backar och höjdförändringar ger möjlighet för barnen att rulla, springa eller hoppa ner och klättra upp (Lerstrup och Bosch, 2017). Att känna på den kraft som att springa nerför en brant ger kan ge extra spänning till leken menar Mårtensson (2004). Varierad topografi kan också leda till ökad fysisk aktivitet; i en studie av Nicaise et. al., (2012) tillfördes en kulle på en platt öppen gräsyta, vilket ledde till att barnen sprang, hoppade och gick mer än tidigare. I skriften *Lekotoper - en vägledning* (Beckman et al., 2022) beskrivs att en av de viktiga byggstenarna i en dynamisk

lek miljö är en varierad topografi som byggs upp av sänkor och höjder som tillsammans med platta ytor skapar en rumslighet till platsen. Stenblock och stenrösen ger både en rumslighet till lek miljön och fungerar som ett lekredskap där barnen kan utmana varandra att hoppa ner eller klättra upp för (Norén-Björn, 2016). Genom en varierad terräng med diken, gropar och kullar blir barnets upplevelse av platsen mer intressant. Detta ger också möjlighet till platser där barnen kan gömma sig. Genom en kuperad terräng kan en begränsad yta också upplevas större (Shackell et al., 2008)

Fasta lekredskap

Även fasta lekredskap kan bidra till en bra lek miljö. I en forsknings-sammanställning beskriver Clevenger et. al., (2020) att mycket forskning visar på ett samband mellan fasta lekredskap och ökad fysisk aktivitet. Vissa studier visade dock inget sådant samband vilket Clevenger et. al. (2020) förklarar genom att fasta lekredskap är ett brett begrepp som kan innefatta många olika typer av utrustning. Det kan också finnas en risk att fast lekredskap som stänger, rutschkanor och dylikt efter ett tag uppfattas som ointressanta av barnen då de redan är färdiga och när barnen redan upptäckt allt med dem förlorar de intresset (Norén-Björn, 2016). Fasta lekredskap som rutschkanor och klätterställningar kostar ofta mycket att köpa in och i en observationsstudie som presenteras i artikeln ”the seven cs” (Herrington, & Lesmeister, 2006), visades att lekredskapen inte användes under 87% av tiden. Endast under 3 procent av tiden användes lekredskapen för den tänkta användningen.

En typ av fast lekredskap är sandlådor, som enligt Cosco et. al., (2010) inte bidrar till ökad fysisk aktivitet men kan ge andra positiva effekter som ökad kommunikation mellan barnen. Att leka med sand är en del av den utforskande lek beskriven av Lerstrup och Bosch (2017) som löst material bidrar.

Riskfylld lek

Rishtagande lek är en naturlig del av barns lek och utveckling, där barnen får uppleva spänning, upprymdhet och rädsla (Sandseter, 2010; Kleppe, 2018). Forskning har visat positiva effekter av riskfylld lek såsom högre fysisk aktivitet (Brussoni et. al., 2015) och en övning i att bedöma risker (Kleppe, 2018).

Redan från ett års ålder börjar barn ta risker i sina lekar, om än inte bevisat att det är medvetet (Kleppe, 2018). En riskfylld lek för en ettåring behöver inte innebära en faktisk fara utan att det kan exempelvis vara klättra upp för en sten, åka nerför en rutschkana. Detta kan dock ge barnet en känsla av spänning och att ha lyckats med en utmaning (Kleppe, 2018). En central del i lockelsen med den riskfyllda leken är balansen mellan rädsla och upprymdhet, där den positiva känslan är den primära (Sandseter, 2010). Det är denna balans som ger känslan av spänning och det krävs att barnet känner sig tillräckligt tryggt för att få utforska rädslan utan att den tar över.

Att skapa miljöer där riskfylld lek uppmuntras och kan ske inom

trygga ramar kan ge positiva upplevelser till barnen. Riskfylld lek är ofta sammankopplad med olika fysiska lekar och kan kategoriseras i följande punkter: (Sando et. al., 2021)

1. Lek på höga höjder
2. Lek med hög fart
3. Lek med farliga verktyg
4. Lek med eller i närheten av farliga element som vatten eller eld
5. Bråkiga lekar
6. Att försvinna eller komma vilse
7. Fysisk påverkan – att krascha eller kasta sig mot något för skojs skull.
8. Delegerad lek – uppleva spänning genom att titta på andra barn som utsätter sig för risker.

Enligt Sandseter (2010) ansågs kategorierna lek med farliga verktyg och farliga element endast riskfyllda av pedagogerna, medan kategorin att försvinna endast ansågs riskfylld av barnen. När barnen lekte nära farliga element var pedagogerna oftast mer medvetna om risken än barnen som var fokuserade på sin egen lek. När barnen lekte med farliga verktyg hade pedagogerna också en större medvetenhet om risken medan barnen såg leken oftast endast som rolig och spännande. Barnen upplevde att gå vilse var en riskfylld aktivitet då det lämnar dem ensamma men pedagogerna hade oftast uppsikt över barnen på avstånd och bedömde risken som liten (Sandseter, 2010).

FALLSTUDIE

Observationsstudie Kråkekullens förskola

Fig 1. Illustrationsplan över Kråkekullens förskola

Beskrivning av gården – OPEC

Den första delen av resultatet utgår från verktyget OPEC.

Lilla gården : 135 kvm

Stora gården 1000 kvm

OPEC – värde på gården

A: Gårdens totala utomhusarea uppmäter till ca 1135 kvm.

Ca 1135 kvm = 1 poäng

Då gårdens totala area uppmäter till under 1200 kvm tilldelas den 1 poäng.

B: Andelen yta med buskar, träd och kuperad terräng

Mer än hälften = 3 poäng

C: integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lektytor

Det finns träd eller buskar intill lektytorna = 2 poäng

Totalt: 6 poäng

Gårdarna på Kråkekullens förskola är uppdelade och vissa av barnen har endast tillgång till den lilla gården. Därför kan gårdarna även bedömas separat utifrån OPEC-verktyget. Den stora gårdens OPEC-värde skulle bli oförändrat men den lilla gården får bara tre poäng då det saknas vegetation på den lilla gården. Den stora gården uppmättes till 1000 kvm och den lilla till 135 kvm.

Den mindre gården är belägen ut med byggnadens gavel och den större några meter från huset. Enligt Boverkets allmänna råd om friyta (Boverket, 2021) bör friytan för förskolegårdar placeras i direkt anslutning till byggnaden så att barnen självständigt ska kunna ta sig ut och in. Vid Gunnareds förskola ligger visserligen den lilla gården precis vid byggnaden men då entrén är belägen på andra sidan måste barnen gå en bit över parkeringen för att ta sig till båda gårdarna. Vid utevistelse går barnen tillsammans med pedagogerna mellan gården och byggnaden, och båda gårdarna är omgärdade av stängsel med grindar som barnen inte ska kunna öppna.

Kråkekullens förskola uppnår inte den rekommenderade fritytan på 3000 kvm och är dessutom uppdelad så att en del av barnen enbart vistas på den mindre gården. Kråkekullens förskola har plats för 45 barn på dess två avdelningar. De båda avdelningarna brukar dock inte vara utomhus samtidigt. I anslutning till gården finns dock ett större naturområde dit förskolan brukar gå och leka. Skogsområdet ägs av kyrkan som själva röjer sly och sågar ned träd vid behov.

Behavior settings

1. Fasta eller rörliga lekredskap
2. Öppen yta
3. Sandlek
4. Varierad topografi, höjdskillnader
5. Skyddade platser
6. Odling

Fig 3. Behavior settings på Kråkekulens förskola

Behavior settings

Under observationerna utgick jag från teorin om behavior settings och iakttog både den fysiska utformningen av gården och hur den användes av barnen. Observationerna är uppdelade på den stora gården respektive den lilla gården. Information från pedagoger och barnen ger en fördjupad bild.

Med utgångspunkt i teorin om behavior settings (Cosco et. al., 2010) delades gårdarna in i olika zoner för olika karaktärer. Dessa zoner är:

1. Fasta eller rörliga lekredskap
2. Öppen yta
3. Sandlek
4. Varierad topografi, höjdskillnader
5. Skyddade platser
6. Odling

Vegetation finns över hela den stora gården och räknas inte in som en kategori i kartläggningen av behavior settings. På den lilla gården finns ingen vegetation.

Stora gården

Den stora gården består främst av naturmark, berg och gräs. Karaktären på gården kan beskrivas som varierande, med mycket höjdskillnader, bergssluttningar med berg i dagen och träd. De träd- och busk-arter som kunde identifieras var ek, hassel, en och björk. Gården ligger i direkt anslutning till ett skogsområde som finns runt

kyrkan vilket gör att gården upplevs som större då naturen fortsätter även utanför stängslet. Det finns en grind från gården som leder ut till skogsområdet där förskolan brukar leka ibland. De behavior settings som observerades på gården var fasta lekredskap, öppen yta, sandlek, varierad topografi, skyddade platser, odling och klättring. Vegetation ger lekmöjligheter och är en egen behavior setting men på

Fig. 4: Stora gården

Fig 5. Naturmark

den stora gården är vegetation utspridd och finns över hela gården, vilket gör att vegetationen snarare är en del av andra settings. Därför har inte vegetation räknats som en egen behavior setting i observationsstudien.

Sandlek

Ingången till gården sker genom en trappa uppför en grässlätt och därefter genom en grind. Direkt till vänster innanför grinden finns en sandlåda med mycket löst material i form av leksaker, kastruller, spadar och hinkar till sandlek (se fig.6). Området runt sandlådan består

Fig 6: Sandlåda

av gräs och sand från sandlådan, samt mer löst material som plastleksaker, lastpallar och förvaringsboxar till sandlådetillbehören. En stor ek står bredvid sandlådan och här finns även ett picknickbord.

Många av barnen spenderade hela utevistelsen i sandlådan. De äldre barnen var relativt stillasittande och satt mest i sanden eller på kanten till sandlådan och tittade eller lekte sporadiskt i sanden. Några barn byggde sandlott eller grävde, blandade vatten och sand och smetade på träramen till sandlådan. Detta var tydliga exempel på utforskande lek där barnen experimenterade med de olika materialen som sand, vatten, is och jord, och hur dessa material kunde blandas för att skapa nya material, skapa nya former med hjälp av formar med mera. Det

Fig 7: Skyddad plats

Fig 8: Bergsskreda

Fig 9: Klättring

var i sandlådan som flest barn lekte med och använde sig av olika lösa material, då det hade frusit under natten hade det bildats is i sandformerna och ett barn försökte knacka ut en isfigur ur formen. Några andra barn gick runt och samlade is från fler behållare som de skulle ha till en is-samling. Några andra barn låtsades laga mat med hjälp av sand och kastruller, vilket är exempel på fantasilek.

Varierad topografi och klättring

På den stora gården finns flera ytor av berg i dagen med bergssluttningar och avsatser. Det är detta som ger gården sin karaktär och höjdskillnaderna ger många olika lekmöjligheter. Bergspartierna skapar också en rumslighet på gården då väggar skapas av klippväggarna. Det finns också en bergsskreda där barnen kan krypa igenom, stupen av berget är skyddade av stängsel (se fig. 7 & 8).

Under observationerna var dessa zoner en av de mest populära bland barnen både för rörelselek och återhämtande lek. En av bergshällarna (se fig. 10) användes som en rutschkana där barnen kanade ned för sluttningen på plastlock. När det var snö brukade bergshällaren användas som pulkabacke, berättade en av pedagogerna. En av pedagogerna uttryckte en önskan om att bygga en rutschkana på en av bergshällarna men då den redan användes som en rutschkana gavs intrycket av att detta inte var något som barnen saknade.

Några barn klättrade upp för en av klippväggarna (se fig. 9) och hoppade nerför kanten där de tävlade om vem som var modig nog

Fig 10: Berghäll som användes som rutschkana och pulkabacke

att våga hoppa. Leken uppfattades som spännande och lite skrämmande men då underlaget bredvid bergavsatserna var gräs och höjderna inte var särskilt höga betraktades inte leken som farlig av pedagogerna.

Några av barnen gick ibland upp till toppen av ”berget” och satte sig och tittade. Detta uppfattades som en typ av återhämtande aktivitet där barnen satte sig där de har uppsikt över hela gården och tittade på vad de andra lekte med utan att själva delta.

Topografin gav rörelseleken en till dimension, exempelvis när barnen jagade varandra då ett av barnen hade tagit ett annat barns mössa.

Fig 11: Öppen yta med mål och basketkorg

De sprang upp och ner för berghällarna och barnet som hade tagit mössan försökte ta sig till den högsta punkten för att de andra inte skulle få tag på mössan.

Öppen yta

Den flacka öppna ytan användes inte särskilt mycket under observationerna. Då markmaterialet inte var särskilt platt utan bestod av grästuvor kunde platsen inte användas för att exempelvis cykla. Det fanns ett mål till boll-lek och en basketkorg uppsatt på ett träd (se fig. 11). Två barn stod i kanten av den öppna ytan som vette ut mot

vågen, där de hade uppsikt och kunde se långt. De förklarade att de tyckte om att stå där då det var soligt och de kunde värma sig i solen, även om det dagen för observationstillfället inte var någon sol. De samlade på hasselhängen från en hassel som stod precis utanför staketet.

Fasta lekredskap

På den stora gården finns också en gungställning med en kompisgunga (se fig. 12). Gungan är placerad i det västra hörnet av gården och är avskärmd från resten av gården med staket för att hindra spring runt den. Gungan har plats för tre till fyra barn åt gången. En pedagog fick vara med och ta fart hela tiden. Eftersom kompisgungan hade plats för flera barn kunde de samtidigt som de gungade också prata med varandra, vilket gjorde leken social. Det uppfattades även som det var en typ av återhämtande lek då barnen låg på rygg och tittade upp mot himlen samtidigt som en pedagog tog fart.

Odling

Det finns tre drivbänkar för odling på gården där de brukar odla på våren. På vintern när observationerna genomfördes var drivbänkarna endast fulla med jord. Några barn hämtade jord från drivbänken till sin lek där de lagade mat i olika kastruller.

Skyddade platser

På gården finns några platser där det med hjälp av bergväggarna skapas skyddade, gömda platser. En sådan plats är i hörnet av gården där det finns en bergsskreva (se fig. 7) vilket skapar en gömd plats fylld med nedfallna löv. Under observationerna var det inga barn som använde platsen, men enligt ett barn brukade de sitta där ibland.

Fig 12: Kompisgunga

Fig 13: Rutschkana och öppen yta

Lilla gården

Öppen yta

Den lilla gården består till största delen av en öppen yta och är inte uppdelad i olika rum samt har en flack topografi, vilket gör att den upplevs liten. Gården ligger mot byggnadens fasad och vetter ut mot bilvägen, vilket gör att den utsätts för buller, något som pedagogerna påpekade.

Den största delen av den öppna ytan består av asfalt, som delvis har täckts över av sand från sandlådan och rutschkanan (se fig. 13). Detta förklarades av pedagogerna som ett resultat av barnens lek där sand spridits över gården. Detta gör användningsområdet för den öppna ytan något svårdefinierad då den ursprungliga designen var en cykelbana på asfalt som nu inte går att använda särskilt bra enligt en pedagog. Cyklarna står i ett förråd och tas fram ibland men då det endast finns fem cyklar togs cyklarna fram när barngruppen på gården inte var lika stor då det krävdes mer plats för att cykla. Pedagogerna beskrev också att om några barn var på den stora gården och

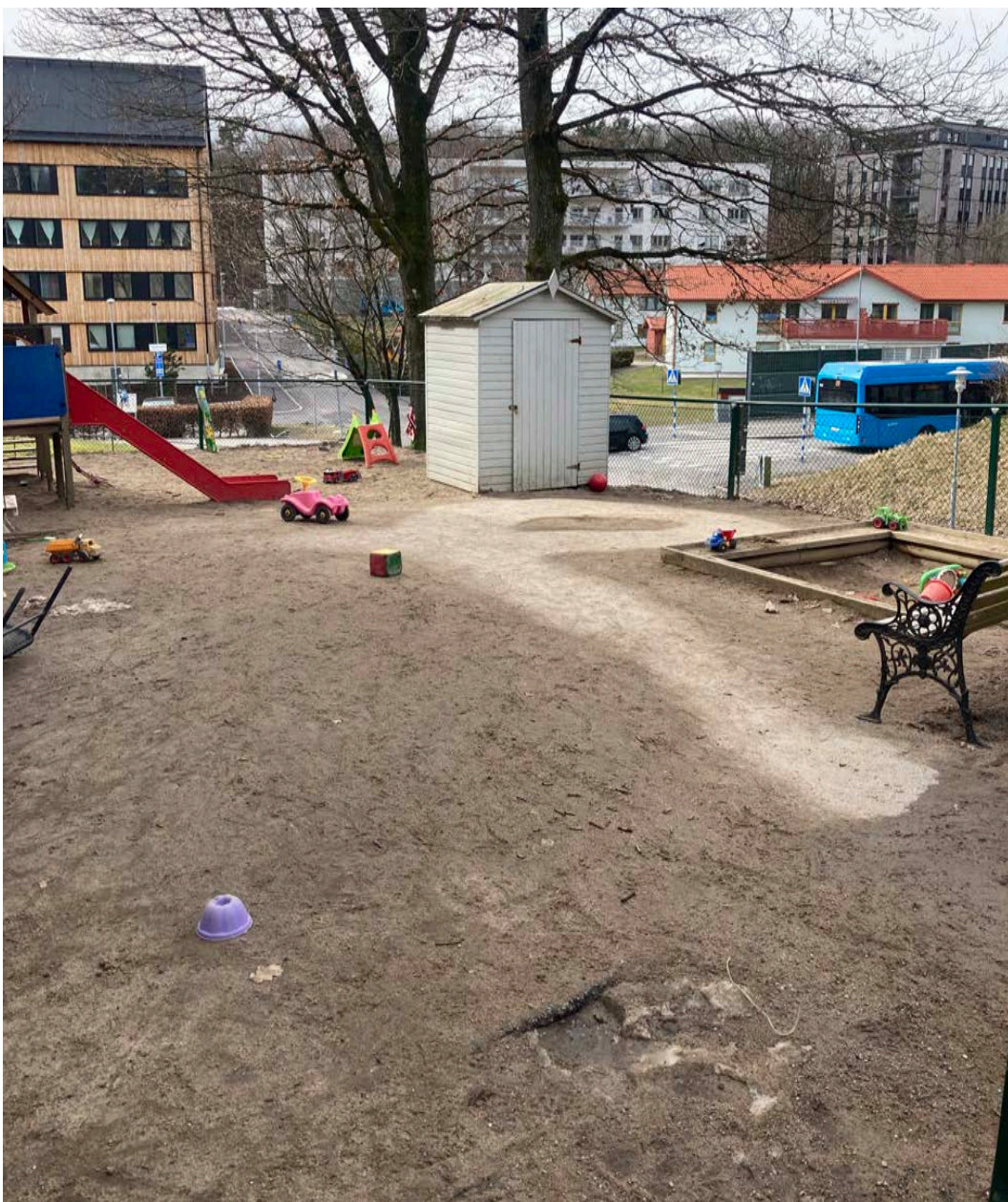

Fig. 14: Lilla gården

såg när de andra fick cykla kunde de bli avundsjuka då cykling var en av de mest populära aktiviteterna.

På den öppna ytan skedde främst rörelselek, men då ytan är relativt liten gavs inte barnen möjlighet att springa särskilt snabbt eller långt. Det fanns mycket löst material som barnen kunde leka med och många av aktiviteterna på den öppna ytan bestod av att leka med någon typ av lekredskap som att åka på leksakstraktorer, springa med rockringar och jaga varandra. Barnen visade tecken på visst aggressivt beteende och hög ljudnivå på den begränsade ytan. En pedagog förklarar att det ofta är fler barn på den lilla gården eftersom de bedömer att den stora gården kan vara för riskfylld och att de yngre barnen inte klarar av att leka fritt med så mycket höjdskillnader. Detta blir särskilt tydligt när det är större barngrupper ute samtidigt eftersom det kräver mycket uppmärksamhet och övervakning från pedagogerna om barnen vistas på en plats som upplevs riskfylld. Därför blir ofta resultatet att de yngre barnen vistas på den lilla gården och de äldre på den stora.

Fasta lekredskap

På den lilla gården finns en fast lekkonstruktion i form av en rutschkana och torn (se fig. 13). Rutschkanan är omgiven av strid sand som fungerar som fallskydd. Under observationerna var det flera av barnen som klättrade upp i tornet och åkte rutschkana, och upprepade dessa aktiviteter under hela utevistelsen. En eller flera pedagoger

var på plats för att övervaka leken och se till så att inget barn ramlade ned.

Sandlek

Sandlek var den mest populära leken på den lilla gården, kanske eftersom större delen av gården är täckt av sand (se fig. 15). Många satt i sandlådan och grävde, hällde sand i formar och liknande. Ett barn grävde sand från sandlådan och transporterade det till den strida sanden runt rutschkanan. Några barn satt vid det lilla picknickbordet och gjorde sandkakor på bordet. De använde också olika verktyg som spadar för att skrapa bort snö och sand från sandlådan.

Fig. 15: Större delen av gården är täckt av sand

Sammanfattning av resultatet från observationsstudien

På den stora gården observerades mer avancerad utforskande lek såsom att blanda olika material och större användning av lösa naturmaterial än på den lilla. Detta kan förklaras både av att det fanns en större variation av löst material på den stora gården, och att barnen var äldre och därför kunde leka mer avancerade lekar. På den stora gården finns pinnar, jord och bark som barnen kunde använda i sina lekar, något som i stor del saknades på den lilla gården.

Den totala ytan av gårdarna är 1000 kvm vilket skulle ge 22 kvm per barn om alla 45 barn vistades ute samtidigt, vilket de sällan gör. Däremot är barnen ofta uppdelade mellan de två gårdarna och de yngre barnen som är fler vistas på endast 135 kvm. Detta gör att trots att det finns relativt stora ytor, får flera av barnen sällan tillgång till dem. Pedagogerna beskrev brist på yta som ett problem med aggressivitet och hög ljudnivå som resultat. Barnen kan inte heller röra sig självständigt till eller mellan gårdarna. Detta gör att varken den totala ytan eller den naturkaraktär som finns på den stora gården kan utnyttjas av alla barnen dagligen, vilket kan göra att utemiljön i praktiken har en lägre kvalitet än vad som visas på kartan eller i resultatet av OPEC.

Rumsligheten på de två gårdarna varierade i kvalitet. På den lilla gården fanns det inga platser för att dra sig undan och gömma sig på, vilket det fanns gott om på den stora gården. Detta kan ha påverkat den aggressiva lek som observerades på den lilla gården, då alla barn vistades i samma ”rum”. Bättre rumslighet skulle kunna ge barnen möjlighet att leka fler lekar parallellt och kunna dra sig undan om de blir överväldigade eller trötta.

Den stora gården upplevdes kunna utgöra en säkerhetsrisk för de yngsta barnen varför de sällan fick vara på den längre stunder. Även om pedagogerna trodde att även de yngsta barnen kunde hantera höjdskillnaderna och berghällarna på den stora gården var barngrupperna ofta för stora för att de skulle känna sig trygga i att hålla koll på alla barn samtidigt. Den lilla gården innehöll inte lika myck-

et lekmöjligheter för utmanande lek och skillnaden mellan de två gårdarna blev därför stor. De sluttande berghällarna på den stora gården upplevdes vara en stor tillgång på den stora gården då de användes för många olika typer av lek, och kunde även användas på vintern som pulkabacke. Dessa naturelement skulle kunna framhävas mer för att uppmuntra barnen till lek.

Det fanns fasta lekredskap på båda gårdarna; en rutschkana och en kompisgunga. En pedagog behövde dock medverka när barnen lekte med de fasta lekredskapen för att ta fart på gungan eller se till så att barnen säkert åkte nedför rutschkanan. Detta kan indikera på att barnen var mer självständiga när de lekte med lösa material än med fasta lekredskap och att leken med lösa material stimulerar barnens fantasi då de själva hittar på lekar utan hjälp från pedagoger. Eftersom gungan hade plats för flera barn samtidigt var den även en plats för socialt samspel.

Många av barnen på den lilla gården använde rutschkanan men det kan förklaras genom att det var ett av de få lekredskap som fanns på gården. Rutschkanan har också ett stort säkerhetsavstånd med strid sand som fallskydd, vilket gjorde att rutschkanan tog upp en stor del av gårdens yta. Därför kan nyttan med rutschkanan utvärderas för att se om ytan skulle kunna utnyttjas bättre genom andra typer av lekredskap. Kompisgungan användes också som det enda fasta lekredskapet på den stora gården, men även den krävde att en pedagog tog fart. Kompisgungan har också en social aspekt då flera barn kan gunga tillsammans.

REFERENSPLATS

Förskolan Lustträdgården

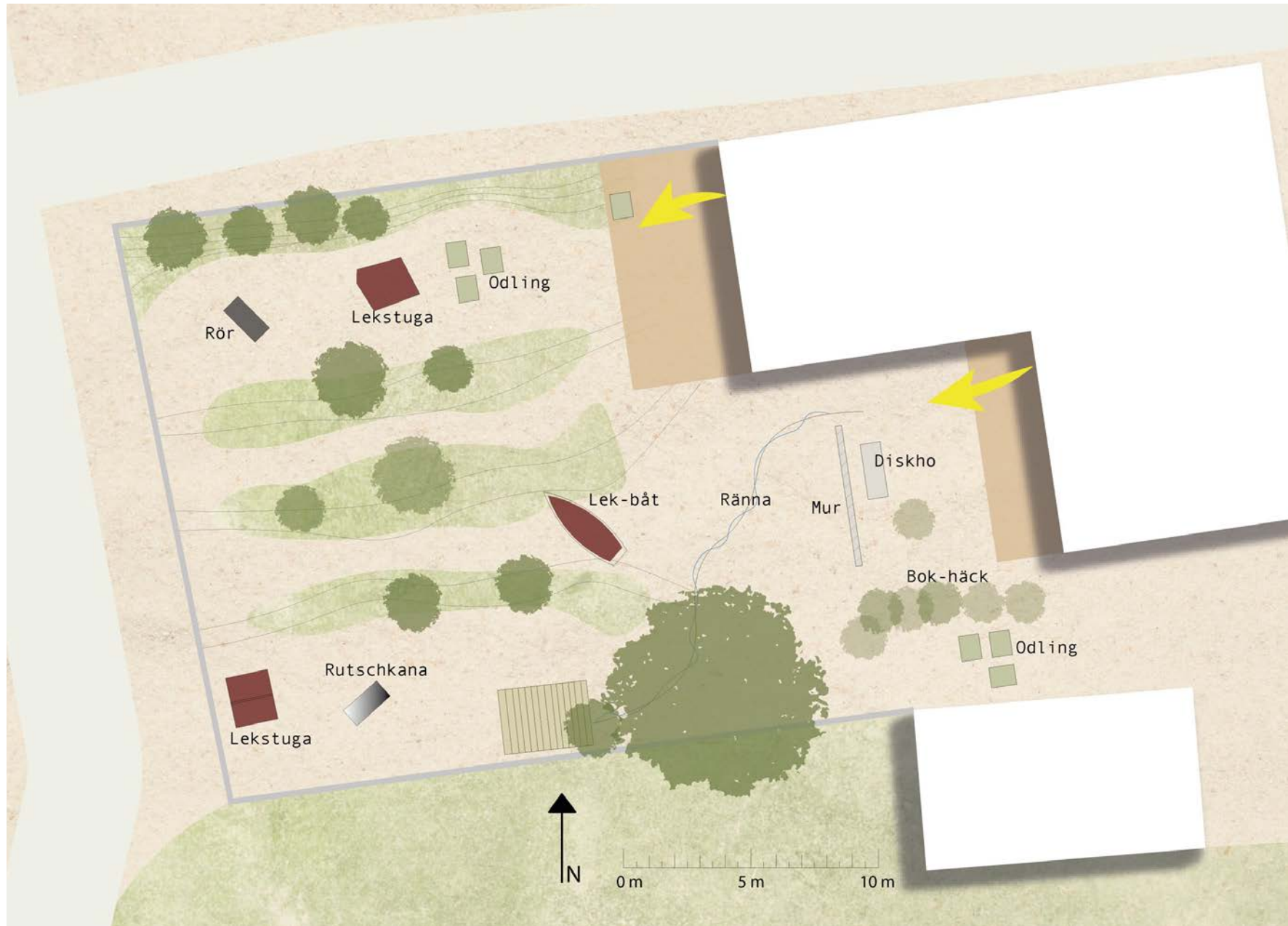

Fig 16: Illustrationsplan över förskolan Lusträdgårdens gård

Förskolan Lustträdgården är en enskild förskola i Ljungskile i Uddevalla kommun som ägs och drivs av ett personalkooperativ på tio personer och har totalt 24 anställda uppdelat på två förskolor i området. Barngrupperna på de två förskolorna varierar mellan 60-70 barn som är i åldrarna ett till fem år.

Platsbesöket genomfördes med guidning av Karin Lundström, grundare och ateljérista på förskolan. Förskolan ligger i ett rött hus med direkt anslutning till förskolegården, som är omgärdad av ett trä-staket. På utsidan av staketet finns ängar och skog, vilket gör att gården upplevs stor. Lundström berättar att gården byggdes om år 2015 i samarbete med trädgårdsdesignern Angelica af Ekenstam.

Gården bestod tidigare av en gräsyta som sluttade från norr till söder. Eftersom en förskolegård utsätts för mycket slitage blev gräsmattan ofta lerig, i synnerhet vintertid. Detta gjorde att gräset slets ned och gården blev svårare använd. När gården byggdes om terrasserades ytan för att få bort backen, vilket också skapade mer rumslighet och plana ytor. I slänterna mellan terrasserna planterades buskar och perenner. Lundström berättar att gården utformades med naturen som förebild, med ett mål att växterna ska trivas och kräva lite skötsel. De arbetade även med permakultur där olika växter gynnar varandra och tillsammans skapar ett hållbart ekosystem.

Terrasseringen och nyplanteringen av vegetation resulterade i att gården delades in i mindre rum. Lundström menar att denna förändring har gjort att en större del av ytan av förskolegården används till lek. Innan förändringen vågade barnen inte alltid ta sig ut och använde

hela ytan, men på grund av att den nu består av flera mindre zoner vågar barnen nu röra sig längre bort från byggnaden och pedagogerna. Hon berättar också att alla barn leker olika och vissa tycker om att dra sig undan, vilket ombyggnationen av gården också har gett bättre möjlighet till.

Skötseln av gården utförs av pedagogerna och de tar hjälp från föräldrar vid särskilda insatser. Ett koncept som är lyckat är enligt Lundström att pedagogerna brukar sköta trädgården under tiden som barnen är ute och leker genom att exempelvis kratta löv och liknande. Resultatet har blivit att barnen leker bättre vilket Lundström resonerar kan bero på att de inte känner sig övervakade i samma utsträckning. Barnen tycker även om att ”jobba” tillsammans med pedagogerna.

Ett problem som kan uppstå på gården är slitage på växtmaterialet. En strategi som förskolan arbetar med är att plantera konkurrenskraftiga växter som växer snabbt, för att ge dem en chans att etableras. En annan strategi var att be föräldrar ta med sticklingar från egna växter som hallon, vinbär, krusbär och liknande och plantera in på gården. Detta gjorde också att växtmaterialet i princip blev gratis. Det finns också en ambition om att odla mat som kan användas i förskolans kök. Lundström nämner dock att mycket av den frukt och ätbar vegetation äts upp av barnen innan den har hunnit mogna.

Vid besöket frågar jag Lundström om hennes syn på riskfylld lek och hur detta speglar sig i förskolan. Gården har efter utvecklingen fler höjdskillnader, kanter och utmaningar men Lundström menar att det

är viktigt för barnen att själva få utveckla sin motorik och öva på att ta sig an olika hinder. Hon nämner att föräldrar kan vara mer rädda inför framtiden för risker de upplever finns i utemiljön.

OPEC

A: Utomhusarean beräknas vara runt 1100 kvm. Detta ger gården 1 poäng. Värt att notera är dock att barnen har tillgång till stora ytor utanför gården.

B: Andelen yta med buskar, träd och kuperad terräng. I stort sett hela ytan består av vegetationen eller kuperad terräng vilket ger gården 3 poäng.

C: Integrationen mellan vegetation, öppna ytor och lekytor. Gården får 3 poäng då Det både finns träd eller buskar intill lekytorerna och de öppna ytorna ligger mellan lekytorerna.

Resultat: 7 poäng.

Behavior settings

1. Fasta eller rörliga lekredskap
2. Öppen yta
3. Sandlek
4. Klättring
5. Odling
6. Fantasilek
7. Plats för vattenlek
8. Gångvägar

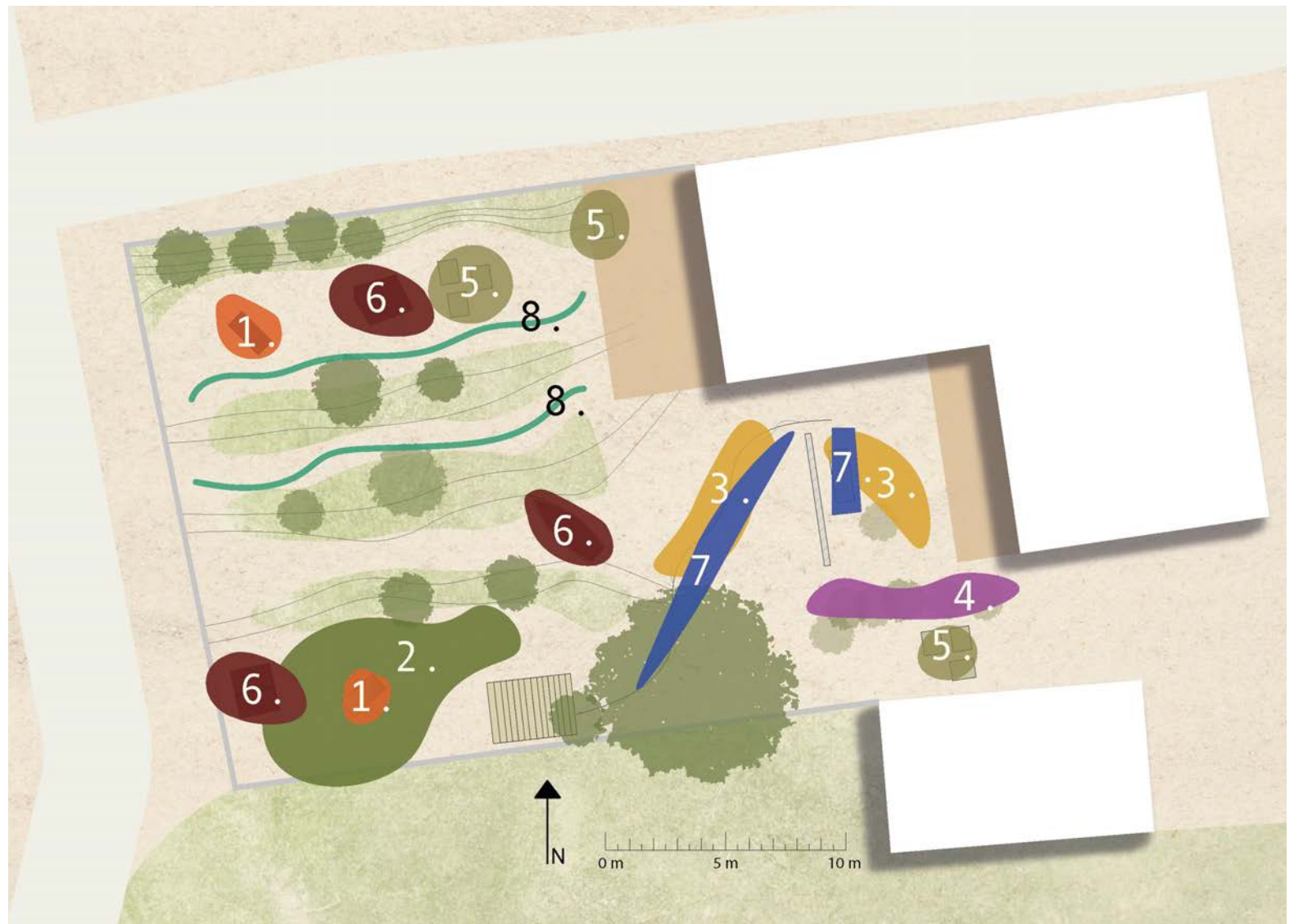

Fig. 17: Behavior settings på Lusträdgårdens förskola

Fig. 18: Markmaterial av sand och jord. Ränna och bro som grävts i sanden

Fig. 19: lösa lekredskap

Behavior settings

På gården identifierades åtta olika behavior settings, utöver detta finns vegetation och en varierad topografi över hela gården.

Öppen yta

Gården bestod inte av några större öppna ytor, men tillräcklig mycket yta för att barnen skulle kunna springa och röra sig fritt.

Sandlek

Markmaterialet skiftar mellan jord, sand och grus. Det finns ingen specifik yta för sandlek då det inte finns en sandlåda men vissa ytor av gården består av mer sand, och redskap för sandlek. Barnen har tillsammans med pedagogerna grävt en ränna från huset och ner mot staketet där det finns en damm, som nu är övertäckt av trä. Rännan kan fyllas med vatten och när det regnar blir den som en naturlig bäck. En plankan låg över rännan som en bro (se fig.18). Det lösa markmaterialet skapar stor möjlighet till förändring och rännan kan grävas längre eller fördämmas till en damm. Gården består av mycket löst material, både i form av naturliga material som pinnar, stenar och stockar och plaströr, tegelstenar och spadar. Detta gav intrycket av en gård som förändras över tid i och med att barnen och pedagogerna experimenterar och bygger egna saker. Exempelvis har en koja byggts av eu-pallar, något som barnen fått vara med att skapa.

Det finns också ett bord i form av en gammal diskbänk där barnen kan leka med sand (se fig. 18). Bordet kan både fungera som en del i det pedagogiska arbetet och fungera som hjälpmedel i lekar med vatten, sand och andra lösa material.

Fasta lekredskap

På gården finns en träbåt som är nedgrävd i terrängen (se fig. 20). Vid besöket fanns en plastrutschkana placerad i båten. Det finns också ytterligare en rutschkana, löst placerad på en kulle, och ett rör som barnen kan krypa igenom.

Klättring

Stora delar av gården består av en kuperad terräng då den sluttar och består av terrasser. I en del av gården finns en bokhäck som beskurits så att träden fungerar som klätterträd med grenar på låg höjd (se fig. 21).

Fantasilek

På gården finns flera skyddade platser där barnen kan dra sig undan. Det finns två lek-kojor som även fungerar som platser för fantasilek (se fig. 22). Då gården består av mycket buskar och vegetation, skapas också naturliga skyddade platser med hjälp av vegetationen.

Fig. 20: Träbåt

Fig. 21: Bokhäck som fungerade som klätterträd

Odling

Då förskolan fokuserar mycket på permakultur, odling och att lära sig av naturen finns flera ytor för odling (se fig. 22). De börjar med att så frön inomhus för att sen plantera ut plantor utomhus i de drivbänkar som finns på gården. Det finns också en större rabatt för grönsaker och sommarblommor. Eftersom rabatten är en del av gården har det däremot varit svårt att odla där då barnen springer över den och sliter ned växterna.

Fig. 22: Odlingslådor

Gångvägar

Mellan terrasserna finns gångvägar som skapar en rörelse mellan olika rum, som också ger plats för barnen att springa.

Sammanfattning

Pedagogerna upplevde att barnen vågade röra sig över en större del av gården efter ombyggnationen. Detta berodde på att gården fick en bättre rumslighet och var indelad i mindre rum i stället för en öppen yta. Gräsmattan hade varit utsatt för mycket slitage och därför hade man tagit beslutet att ha andra markmaterial och vegetation mellan terrasserna, vilket gjorde att själva vegetationen utsattes för mindre slitage och marken där barnen lekte blev mindre lerig.

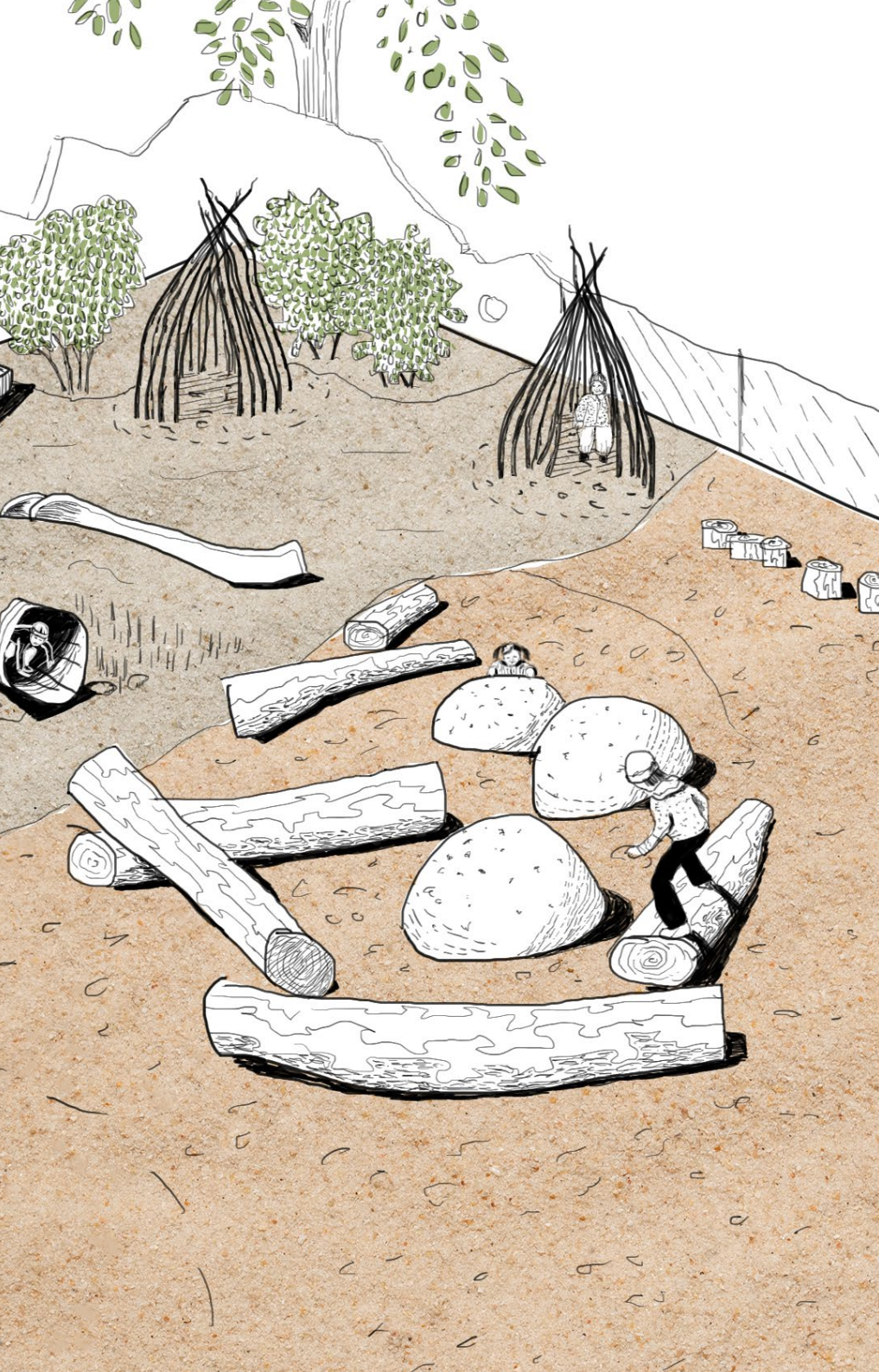
Vegetationen bestod av både perenner, buskar och träd. Ett genomgående tema var att förskolan valt växter som växte snabbt för att försäkra sig att de skulle klara det slitage som barnens lek leder till.

Ett mål på förskolegården var att odla frukt och bär som gick att använda till förskolans kök. I praktiken verkade detta dock vara svårt då barnen ville äta upp skörden redan innan den var mogen. Alltså kan det vara svårt att kombinera odling i en större skala med en lekmiljö, och odlingen kan i stället syfta till att lära barnen om växter och hur mat tillverkas.

Det fanns många möjligheter för fantasilek och platser för avskildhet på gården, detta i kombination med rumsligheten gjorde att gården upplevdes som stor och ha plats för många olika typer av lek samtidigt. Det fanns inga större fasta lekredskap med säkerhetsavstånd utan de lekredskap som fanns var en integrerad del av gården och upplevdes vara mer flyttbara än en färdigbyggd lekkonstruktion. Det fanns utrymme för förändringar på gården då rutschkanan och röret kunde flyttas till olika platser.

Sammanfattande punkter att ta med till gestaltningen

- Växtmaterial kan ge stora variationer i användningsområden och också upplevas med fler sinnen än andra material.
- Markmaterialet är en viktig del vid gestaltningen av förskolegården, inte minst vid begränsad yta. Vid gestaltningen bör man fundera över det slitage som ytorna kommer utsättas för, och välja markmaterial efter kapacitet.
- Yta och höjdskillnader har ett samband med ökad fysisk aktivitet. Men det kan vara skillnad på yta och den faktiska ytan som barnen har tillgång till, alltså är det viktigt med en individuell bedömning på plats.
- Barn behöver både öppna ytor och mindre platser där de kan dra sig undan. En bra rumslighet har en kombination av dessa.
- Riskfylld lek kan bidra med positiva effekter på barns utveckling. Ett sätt att ge utrymme för detta kan vara att skapa förutsättningar för utmanande lek som inte utgör en reell risk.
- Fasta lekredskap tar mycket plats, och man bör fundera på om värdet av en fast lekkonstruktion med stort säkerhetsavstånd är värt den förlorade ytan.

DESIGNFÖRSLAG

Koncept

Utifrån litteraturen och platsanalyser har konceptet kråkboet tagits fram. Gestaltningen fokuserar i huvudsak på den lilla gården där utvecklingsbehovet bedömdes högst, men genom punktinsatser på den stora gården kan de få en större samhörighet utifrån konceptet. Förskolans utemiljö får en tydligare identitet vilket även kan stärka förskolans identitet. Konceptet kan fungera som en ledsagning i framtida utveckling och designval.

Ett kråkbo är en plats där man känner sig hemma, en kråka skapar sitt eget hem av de saker hen hittar i skogen. Kråkan gillar att samla på saker, bygga bo. Kråkor kan använda sig av redskap. I stället för en ordnad gård med lekredskap med tydliga egenskaper och användningsområden, är kråkboet en dynamisk plats där barnen själva kan använda sig av de material som finns för att skapa sin egen gård.

Gestaltningförslagen utforskar de ämnen som har visats vara viktiga för förskolans kvalitet och utifrån vad behovet är på Kråkekullens förskola. Fokus ligger på multifunktionella ytor med många miljöerbjudanden som inspirerar till fri- och fantasifull lek.

Gestaltungsprinciper

Lösa och föränderliga material

Litteraturen tillsammans med observationsstudierna visar att varierade naturmiljöer med många olika typer av material främjar barns fantasi och kreativitet. En av de främsta anledningarna är mångfalden av löst material som finns i dessa miljöer, som växtmaterial, sand, vatten och jord. Även andra lösa objekt som plastbackar, spadar och brädor kan bidra till lek och ger möjlighet för barnen att påverka och utforma sina egna lekmiljöer.

I gestaltningen av gården läggs fokus på att skapa en varierad lekmiljö med många olika typer av material i stället för en större lek-konstruktion som idag finns på den lilla gården. Detta skapar en större möjlighet för barnen att själva hitta och tillskriva olika objekt nya egenskaper och användningsområden vilket kan utveckla deras kreativitet och kognitiva förmågor. Genom olika material kan de också vara med att forma och skapa egna miljöer och nya material, exempelvis genom att blanda vatten och sand, bygga vattenrännor och kojor. Skogsområdet i anslutning till förskolegården kan förse förskolan med material som pinnar och stockar, med vilka man kan bygga kojor, broar och hinderbanor.

Vegetation skapar varierade lekmiljöer och vegetation i lekmiljöer kan lära barn om naturens kretslopp, årstidsväxlingar. Växter kan också generera material som nedfallna löv, kottar och blommor som barnen kan leka med (Herrington, 2015). Vid besöken på Kråkekul-

lens förskola lekte flera barn med växtmaterial som fanns på gården. På en mindre yta kan det vara svårt att etablera vegetation utan att den slits bort. Genom odling kan barnen uppleva och lära sig om växter på nära håll, och odlingslådor kan ha som fördel att vegetationen inte utsätts för slitage på samma sätt som vegetation på marken. På kråkekullens förskola kan buskar planteras i kantzoner av den lilla gården för att både skapa rumslighet och lekmöjligheter. Risken för slitage finns och därför kan ett hörn väljas ut för etablering av buskväxter som kan spärras av under etableringsperioden. Marken riskerar också att bli mindre kompakterad i ett hörn av gården där barnen inte rör sig lika mycket.

Varierande mark

En kuperad terräng kan göra att platsen upplevs större, leda till högre fysisk aktivitet bland barnen och skapa en varierad lekmiljö (Shackell, Beckman et al., 2022, Nicaise et al., 2012). En varierad topografi skapar också mer rumslighet på platsen, vilket idag saknas på den lilla gården. Genom att tillföra kullar och sänkor skapas rumslighet och gården kan upplevas som större. Andra objekt som gör att marken känns mer intressant och varierad är saker att klättra på, krypa igenom och hoppa över. Eftersom detta saknas i dagsläget kan stockar, stenar och tunnlar göra att gården känns mer spännande. Barnen får också möjlighet att utmana sina gränser och utveckla motorik och balans. Stockar och stenar kan också ha fler användningsområden än ett fast färdigkonstruerat lekredskap. De kan till exempel användas som bänkar, till fantasilek och att leka kurragömma bakom.

På den stora gården är marken redan mycket varierad med höjdskillnader och backar. Detta är en tillgång som särskilt de äldre barnen visades uppskatta. I gestaltningen kan särskilda insatser göra att de naturliga höjdskillnaderna kan användas mer och på ett säkert sätt. Exempelvis kan rep fästas på bergsslutningen så att barnen kan klättra upp för berget.

Gestaltningen bör utmana barnen och skapa spännande lekmiljöer utan att utsätta dem för faktiska risker. På den lilla gården behöver därför inte höjdskillnaderna från stockar och stenar vara särskilt höga utan de kan ändå bidra till en utmanande lekmiljö.

Varierade markmaterial kan också bidra med en ökad kvalitet och låta barnen undersöka sin omgivning på fler sätt. Mjuka markmaterial som grus, sand och flis kan göra att barnen använder platsen på fler sätt än på en yta med hårda material som asfalt och stenmjöl (Schackell et al., 2008). På den lilla gården kan därför fler mjuka markmaterial användas i stället för asfalt för att skapa en lekmiljö med fler miljöerbjudanden.

Egna platser

En förskolegård behöver både öppna ytor och mer avskilda platser för att barnen ska kunna leka olika typer av lekar. Fantasilek är en viktig lek där barnen utvecklar sin kognitiva och kreativa förmåga. Mer vegetation kan göra att barnen kan skapa egna gömda platser

där de kan komma på egna fantasilekar. Kojor byggda av sly kan också fungera som avskilda platser som kan tillskrivas olika egenskaper beroende på barnens fantasi. I linje med konceptet Kråkboet kan en koja formad som ett kråkbo skapa en plats för fantasilek som stärker identiteten på gården.

Förvaltning och utveckling

Kråkboet ska ha ett formspråk som utgår från konceptet, vilket skapar en samhörighet mellan de två gårdarna. Genom billigare och mer löst material ges också större möjlighet för pedagogerna att själva påverka utformningen av gården. Från skogsområdet i anslutning till gården kan nytt material som sly, flis och stockar tas, vilket gör det enklare att skapa nya kojor och andra lekmaterial. I förlängningen kan detta också göra att barnen känner sig mer delaktiga i utformningen av sin egen gård, och möjligtvis kan också föräldrarna involveras i planering och utformning av förskolegården.

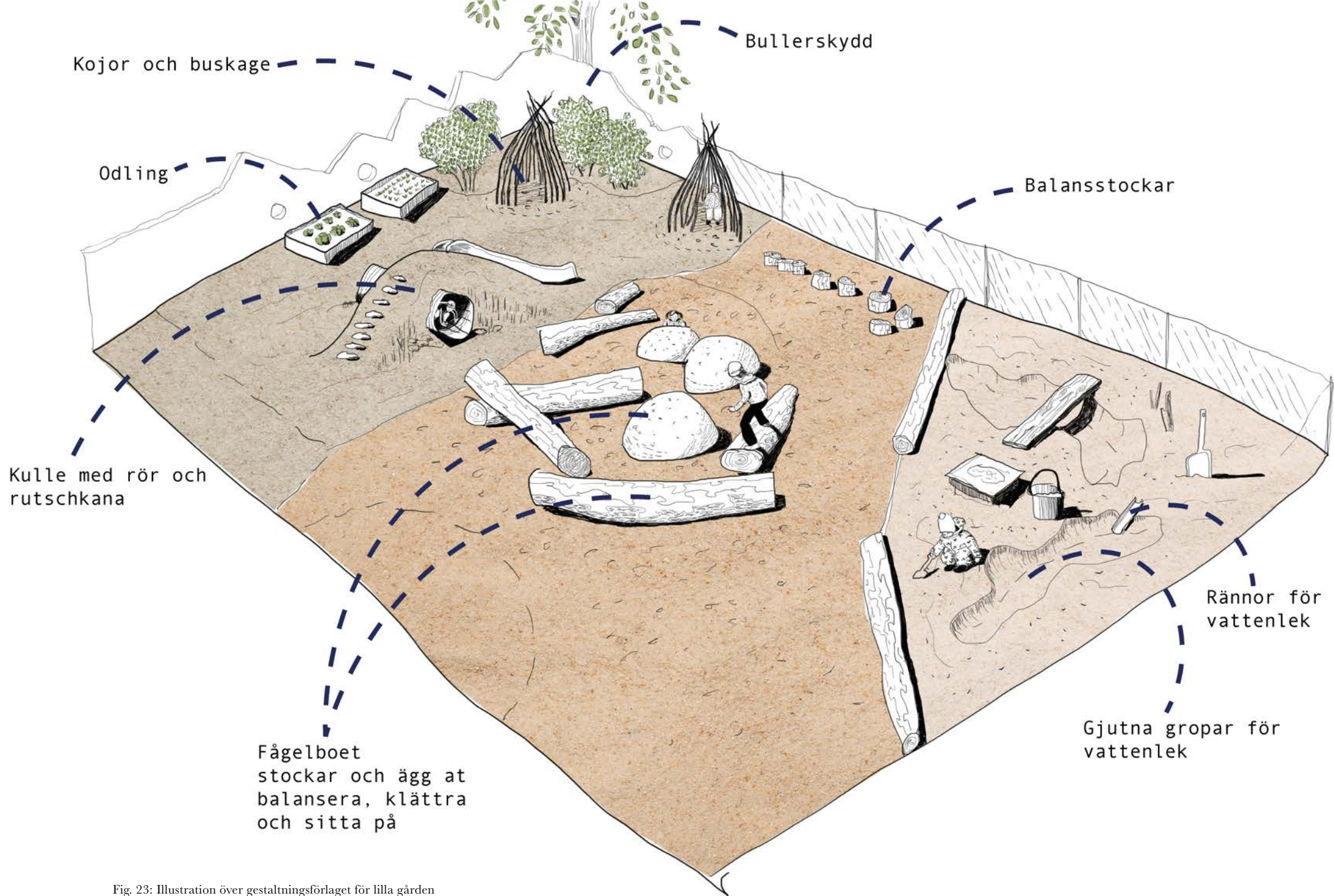

Fig. 23: Illustration över gestaltungsförslaget för lilla gården

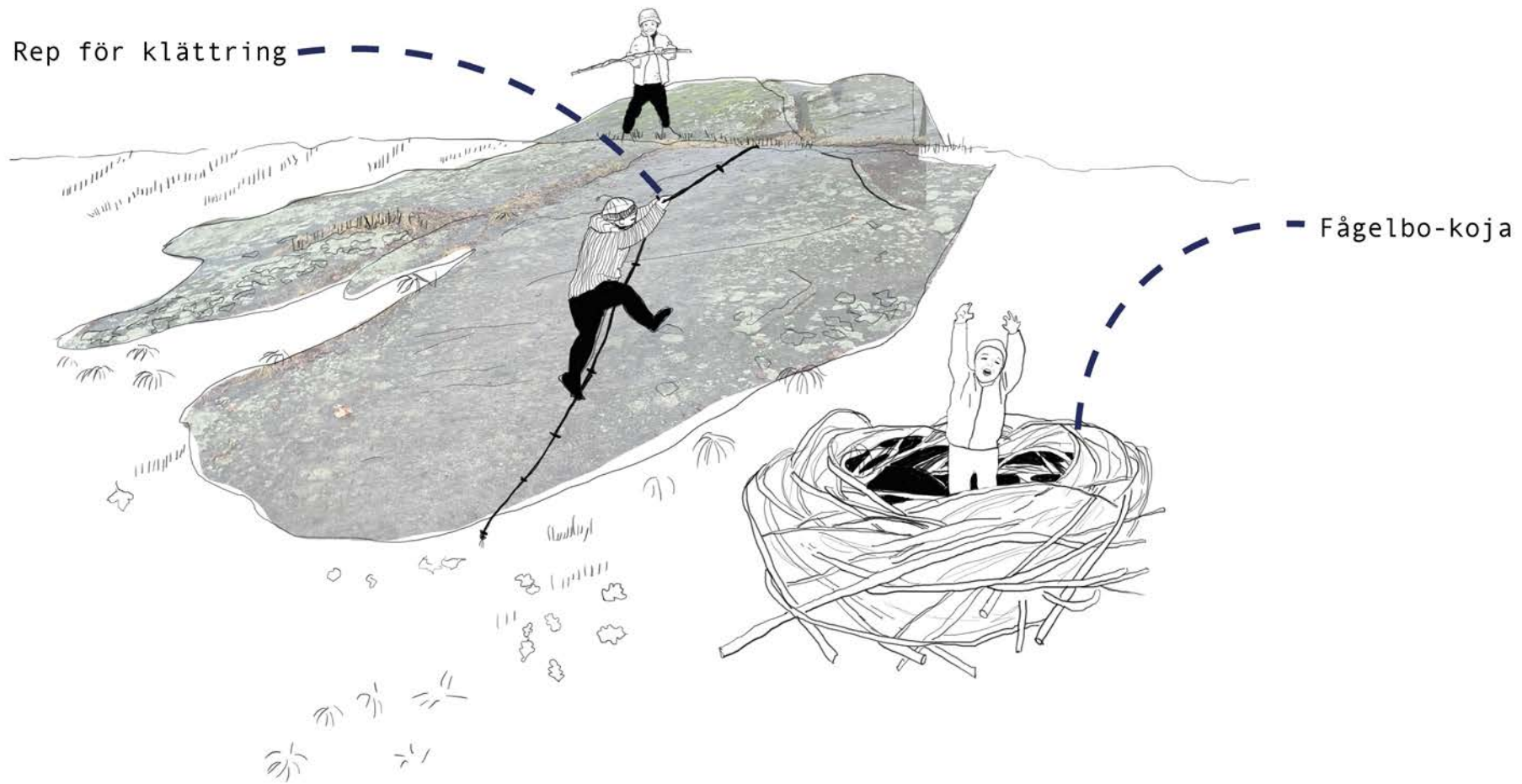

Fig. 24: Illustration över gestaltning på stora gården

Förslag

Fågelboet

I mitten av den lilla gården ligger ett fågelbo. Här finns stockar och kråkäggar som barnen kan klättra på, balansera på och som också kan fungera som sittbänkar så att barnen kan samlas på en plats. Detta ger möjlighet till många olika lekmöjligheter där barnen också kan utveckla sin motorik och balans. Då stockarna också kan fungera som sittplatser kan detta vara en plats där barnen samlas för utomhuslärande, vilket kan vara en viktig del i pedagogiken på förskolan.

Fågelbadet

Här kombineras vatten och sand-lek. Marken skulle kunna gjutas för att skapa små bäckar och dammar. Stockar och rännen låter barnen skapa egna vattenflöden. Stockar och bakkbord skapar sittplatser och tillgänglighet. Detta är en plats med många miljöerbjudanden som även ger barnen möjlighet att manipulera sin egen miljö, vilket är utvecklande för deras kreativitet. Vattenleken kan utformas på olika sätt beroende på ekonomiska medel och möjlighet för personalen.

Kojor

Utifrån kunskapen om att avskilda platser kan gynna barns återhämt-

ning finns kojor. Här kan barnen leka avskilt, gömma sig eller leka fantasilekar där kovan är ett kråkbo eller en affär. Kojorna skapar också rumslighet till gården då det förutom kovan även bildas mindre rum bakom och mellan kojorna.

Bullerskydd

Bullerskydd mot vägen med fönster för möjlighet att se vad som händer. Bullerskyddet skapar en bättre lekmiljö med lägre ljudnivåer, vilket kan påverka leken positivt. Detta gör också att gården bli mer skyddad från vind och sol, och skapar skyddade hörn för avskilda platser.

Vegetation

Vegetation kan fungera som lekmiljöer, därför föreslås en buskplantering med slitstarka och snabbväxande buskar. Med mer växtlighet på gården kan barnen också lära sig mer och växter redan i sin absoluta närmiljö. Buskplanteringen placeras i kanten av gården för att kunna skärmas av under etableringsfasen utan att ta för mycket yta från förskolegården.

Kulle

Genom att lägga ett rör på marken och bygga upp en kulle över röret

med hjälp av stenar och grus kan en höjdskillnad skapas på ett enkelt sätt. Höjdskillnader kan gynna den fysiska aktiviteten i leken, och att krypa genom ett rör är en spännande lek som kan vara motoriskt utmanande. En rutschkana kan placeras längs sluttningen på kullen. Kullen blir en plats för många olika typer av lek och kräver inte samma övervakning som den nuvarande rutschkanan.

Odling

Plats för odling på en upphöjd plats för att minska risken för slitage av växterna. Odlingen kan hjälpa förskolan att lära barnen om växter, ekologi och mat.

Stora gården

Syftet med gestaltningen var att skapa förutsättningar för lek, fysisk aktivitet och lärande. På den stora gården bedöms förutsättningarna för detta redan vara goda. Däremot kan mindre förändringar göras för att utnyttja gårdens naturliga höjdskillnader och varierande karaktär. Ett rep längs berghällen kan uppmuntra barnen att klättra och samtidigt bidra till fantasilek. En koja i form av ett fågelbo ger också möjlighet till fantasilek och skapar en skyddad plats. Fågelboet kan byggas tillsammans med barnen med den sly som röjs undan i det omkringliggande skogsområdet. Då kojans byggs av löst material från naturen kan materialet även användas till andra lekar, och

byggas om till olika konstruktioner, vilket skapar en mer dynamisk lekmiljö.

DISKUSSION

Resultatdiskussion

Målet med arbetet har varit att ta fram ett förslag som kan fungera som underlag för Kråkekullens förskolas utveckling av utemiljöerna runt förskolan. Arbetet har också haft som syfte att undersöka hur utemiljön i förskolan kan utvecklas för att skapa möjlighet till lek, fysisk aktivitet och lärande.

I resultatet har först litteraturstudien undersökt vilka kvalitéer som är viktiga för en förskolegård som främjar lek, fysisk aktivitet och lärande. Med stöd från litteraturen har sedan detta undersökts på förskolegårdarna i studien.

Resultatet av litteraturstudien visar att skapandet av en bra utemiljö för barn kräver förståelse för olika aspekter som påverkar kvaliteten. Användningen av verktyg som OPEC (Outdoor Play Environment Categories) kan underlätta bedömningen av utemiljöns kvalitet genom att fokusera på yta, innehåll och design (Mårtensson, 2013). OPEC betonar vikten av stora ytor, integrerad vegetation och mångfald av material för att främja en välfungerande lekmiljö med många möjligheter för barnen. Varför detta är viktigt att diskutera och forska på är för att en minskning av förskolegårdars yta har registrerats de senaste åren (Kylin & Fridell, 2021). Därför krävs forskningsbaserad kunskap för att öka medvetenheten om ytans betydelse för barnen, för att hindra minskandet av förskolegårdar.

Under observationen av Kråkekullens förskola noterades det att begränsning av yta ledde till höjd ljudnivå till en följd av detta mer

aggressiv lek än på platser där barnen hade gott om utrymme att leka på. Detta bekräftar vad Herrington (2008) beskriver; att mindre ytor är förknippade med sämre samarbetsförmåga och ökad aggressivitet. Moser och Martinsen (2010) beskriver vikten av avskilda platser för barn att varva ner och få en balans mellan fysiska lekar och återhämtning, och en förutsättning för detta är stor yta.

Att enbart utgå från den faktiska ytan som en garanti för kvalitet kan däremot vara vilseledande. På Kråkekullens förskola finns en stor yta men då gården är uppdelad utan möjlighet för barnen att fritt röra sig mellan de olika inhägnade ytorna blir den faktiska ytan långt mindre än 1000 kvm för barnen. Detta visades även i litteraturstudien där Kylin och Fridell (2021) menar att de lekbara ytorna på förskolegårdar ofta är mindre än den yta som anges. Även om yta är ett tydligt verktyg att använda sig av vid kartläggning av förskolegårdar och dess kvalitet, är det tydligt att detta inte garanterar en god kvalitet eller att det alltid överensstämmer med den fysiska verkligheten.

En stor yta är inte heller automatiskt förknippat med ökad fysisk aktivitet. Gårdar med ett högt OPEC-värde har visats ha samband med barns fysiska aktivitet (Boldermann et al., 2011), men ytan är endast en variabel i verktyget. Mårtensson (2013) menar att andelen vegetation och kuperad terräng är viktig samt integrationen mellan öppna och stängda ytor. Rumsligheten är alltså lika viktig som ytan när det kommer till att skapa förutsättningar för fysisk aktivitet. En gård med höga OPEC-poäng har antagligen mer vegetation än en gård med låga poäng vilket indikerar på att vegetation har positiv inverkan på barns lek och möjligtvis också fysiska aktivitet. Detta kan jämföras

med resultatet från Lustträdgårdens förskola där pedagogerna upplevde att barnen använde mer av ytan efter terrasseringen av gården. Gården fick en bättre rumslighet och vegetationen var utspridd över hela gården i stället för i en särskild del. Detta kan göra att barnen upplever att de kan ha uppsikt över gården samtidigt som de känner sig skyddade av vegetation eller andra ”väggar” (Lerstrup och Bosch, 2017). En reflektion utifrån resultatet är att barn kan uppleva en stor öppen gård som otrygg, vilket kan bero på att barn är mindre och gården upplevs större än vad den gör för vuxna. Sandseter (2010) beskriver att barn kan uppleva risken för att gå vilse som farlig och verklig även på en begränsad yta, även om det inte fanns en faktisk risk för att de skulle tappas bort. Alltså upplever barn sin omgivning på ett annat sätt vilket är viktigt att beakta i gestaltningen av miljöer för barn.

Det finns dock andra tillfällen när vuxna upplever risker som inte barnen själva känner av. Pedagoger och föräldrar kan vara rädda för att barn ska skada sig vilket kan begränsa och påverka förskolegårdens utformning (Sandseter, 2007). På både Kråkekullens och Lustträdgårdens förskola uttryckte pedagogerna att vissa ytor kunde upplevas som riskfyllda eller farliga, av antingen pedagoger eller föräldrar. En anledning var att pedagogerna har ansvar för en stor barngrupp och kan därför inte ha uppsikt över alla barnen samtidigt om de leker på ställen som upplevs innebära risker. På Kråkekullens förskola upplevdes den stora gården vara för riskfull för de yngre barnen, medan den lilla gården gav få tillfällen för barnen att bedöma risker och utmanas. Även om forskning (Brussoni et al., 2015) visar att det inte finns några kopplingar mellan lek på hög höjd och

en större frekvens av skador kan det i praktiken fortfarande upplevas som farligt att låta barn leka på ställen som anses vara riskfyllda. Att på ett varsamt sätt skapa förutsättningar för en risktagande lek där pedagogerna har uppsikt kan göra att föräldrar och pedagoger känner sig tryggare och barnen kan få större frihet att utveckla motoriska och riskbedömande färdigheter. Här kan kunskapen om vad barn tycker är spännande och riskfyllt men som ändå är säkert guida gestaltningen till att skapa utmanande men säkra miljöer. En ökad kunskap om de positiva effekterna av att barn lär sig att bedöma risker kan också bidra till en större trygghet och tillit till barnens förmåga att hantera utmanande lekmiljöer.

En kuperad terräng kan upplevas som riskfylld men har också visats ha många positiva effekter på barns fysiska aktivitet och motorik (Nicaise et al., 2012). Observationerna visade att höjdskillnaderna på Kråkekullens förskolegård användes som en del av leken, och det var även här den mesta rörelseleken skedde, genom att springa ned för sluttningar, kana och klättra. Detta beskrivs av Mårtensson (2011) som en viktig del av den vidlyftiga leken; att få springa och känna att leken inte har några fysiska begränsningar. För att det ska vara möjligt att uppleva detta krävs inte bara en kuperad terräng utan även en tillräckligt stor yta för att få upp fart och inte riskera att springa in i något. Som Kylin och Fridell (2021) beskriver är yta ofta en förutsättning för att gården ska ha ett högt lekvärde.

Naturmiljöer visades vara positiva för barns lek. I litteraturen undersöktes vad i naturen som gör att den utgör en god lekmiljö. Genom att utgå från teorin om affordances (Gibson, 1979) kan en lekmiljö

i natur förklaras genom att den ger många olika miljöerbjudanden och på så sätt ger möjlighet till en varierad och innehållsrik miljö. Då teorin utgår från individens perspektiv kan samma plats ge olika miljöerbjudanden beroende på bland annat personers ålder, längd och erfarenheter. Mårtensson (2011) beskriver att naturmiljöer är neutrala miljöer som barnen kan anpassa efter sina egna viljor och behov. Att använda sig av den här kunskapen i gestaltning av förskolegårdar kan göra att en förskolegård skapas för att ge möjlighet till lek utan att designen ska bestämma hur och vad barnen ska leka. Detta kräver tillit till barnens egen kreativitet och uppfinningsrikedom, och forskning kan användas som argument för en mer naturbaserad lekmiljö. Eftersom barn ser lekmiljön från en annan synvinkel, har en annan livserfarenhet och associationer, kommer samma plats upplevas som helt annorlunda för ett barn, vilket är viktigt att beakta i gestaltningen av en förskolegård.

I arbetets inledning beskrivs problemet med lekmiljöer där mycket fast lekutrustning kan leda till mindre möjligheter för problemlösning, skapa konflikter och till och med hindra lekmöjligheter (Mårtensson, 2013). En naturmiljö beskrivs ha bättre egenskaper för en jämlik lek då naturmiljöer inte har tilltänkta användningsområden och inte heller är kodade specifikt för olika kön. Forskning visar både indikationer på att fasta lekredskap leder till ökad fysisk aktivitet (Clevenger et al., 2020), och att barnen kan tröttna på fasta lekredskap och sluta använda dem efter ett tag (Norén-Björn, 2016). Forskningen ger således ingen enhällig slutsats om fasta lekredskap, och det kan antas att det i hög grad påverkas av andra faktorer som hur omgivningen ser ut, vilka lekmöjligheter som finns där och kanske även hur

ofta barnen vistas på en plats med samma lekkonstruktioner. På en förskolegård använder barnen samma plats varje dag och därför behöver en förskolegård ha en annan design än en lekplats som besöks mer sällan. Barn är dock kreativa och kan komma på andra användningsområden än det tänkta, vilket visades av Herrington (2006), där lekkonstruktionerna endast användes till den tänkta användningen tre procent av tiden. Det finns en begränsning i att ett fast lekredskap endast har ett visst antal miljöerbjudanden och när dessa är upptäckta kan barnen förlora intresset (Norén-Björn, 2016). En miljö där material och objekt kan flyttas och manipuleras kan däremot ha långt fler miljöerbjudanden. Exempelvis kommer en naturmiljö förändras under året och ha olika miljöerbjudanden beroende på om det finns löv, kottar, lera eller is. På så sätt kan man se naturens påverkan som en tillgång för lekmiljön i stället för något som hindrar lekmöjligheter.

I fallstudien på Kråkekullens förskola visade resultatet att de fasta lekredskapen användes mycket, dock hade barnen på den lilla gården inte några större valmöjligheter då det inte fanns tillgång till några naturmiljöer eller särskilt mycket lösa material.

Då forskning visar att både artificiella och naturmaterial kan skapa en kreativ lekmiljö, kan många olika vanliga objekt som kastruller, plastlådor, däck och dylikt bidra till miljöerbjudanden. Eftersom det på en allmän lekplats kan vara svårt att få till denna mängd av lösa material i risk för stöld och skadegörelse, är förskolegårdar en passande plats för barn att få utforska dessa typer av lekmiljöer. På en förskolegård finns det ofta möjlighet att förvara lösa objekt i förråd, och gården är mer skyddad från allmänheten. Detta kan också bidra

till att barnen får en bättre relation till sin utemiljö om de själva kan påverka hur den ser ut med hjälp av lösa objekt.

Ett av målen var att undersöka hur en förskolegård kan underlätta för lärande. I resultatet framkommer att användandet av olika material som exempelvis vatten och sand kan användas i pedagogiskt syfte och på ett praktiskt sätt lära ut naturvetenskapliga och matematiska koncept. Även odling kan användas i undervisningen som ett sätt att undervisa om ekologi och miljö. Det upplevdes dock svårt att hitta vetenskapliga källor där den fysiska miljöns koppling till lärande behandlades. Aspekten om lärande lyckades därför inte helt inkluderas i gestaltningen.

Designförslag

Målet med designförslaget var att sammanställa de aspekter som litteraturen tillsammans med referensstudierna gett. Designförslaget har som syfte att ge förslag på lösningar som kan implementeras på gården, men kräver mer platsspecifika lösningar för att kunna genomföras i praktiken. Om ekonomi och resurser finns kan en eller några av dessa förslag genomföras med hjälp av pedagoger och barnen, då de inte kräver alltför stora investeringar.

Syftet var att ge förslag på förändringar som pedagogerna skulle kunna ta fram själva, och som barnen skulle kunna påverka. Några förslag skulle kräva större insatser, både tekniskt och ekonomiskt och kan därför vara svåra att genomföra i en närliggande framtid.

Det finns också en ekonomisk fördel med att behålla lekredskap som rutschkanan eftersom den har en hög inköpskostnad. Även om de material som föreslås i designförslaget är billigaste och mer ekologiskt hållbara är det inte alltid positivt ur miljösynpunkt att byta ut fungerande objekt eftersom detta också kräver resurser i form av transporter och anläggningsarbete.

En omgestaltning av gården från en mer traditionell gård till en naturlek miljö skulle kunna uppfattas som negativt av föräldrar. En gård med naturliga material som stockar och stenar kan också uppfattas som farligare. Därför krävs det en dialog med föräldrarna för att få dem att känna sig delaktiga och få en förståelse för de positiva effekter en annan typ av gestaltning kan bidra till.

Metoddiskussion

Målet var att genom olika metoder undersöka målet för arbetet. Litteraturstudien låg till grund för fallstudierna och gav kunskap att kunna utvärdera gårdarna utifrån forskning.

Litteraturstudie

Litteraturen gav kunskap och underlag för observationsstudien. Litteraturen valdes i hög grad utifrån teorierna om affordances (Gibson,

1979) och Behavior settings (Cosco, 2010) då de utgjorde en teoretisk grund för arbetet. Resultatet gav därför mest kunskap om dessa ämnen och andra aspekter kan ha utelämnats då de inte omfattades av den valda litteraturen. Det kan alltså finnas andra aspekter som utgör en bra miljö för förskolebarnen som inte enbart handlar om dess fysiska utformning eller naturkontakt. Däremot visar forskning att den utgör en stor del av gårdens kvalitet och att utevistelse i sin tur utgör en viktig del i barns utveckling.

Fallstudier

Observationerna på Kråkekullens förskolegård genomfördes under tre tillfällen i januari med snö och kallt väder. Väder och temperatur kan sannolikt ha påverkan på hur barnen leker och vad de väljer att leka med. Gården används sannolikt på olika sätt beroende på årstid och väderförhållanden. Det var även endast en del av barnen som var ute och lekte under observationstillfällena vilket också påverkade resultatet då fler barn hade gett ett större resultat. För att få en bättre förståelse skulle barnens lek kunna observeras under fler årstider. En naturmiljö har också olika funktion och kvaliteter beroende på årstid och det hade varit givande att undersöka hur den förändras. Studien hade också med fördel kunnat vara mer kvantitativ och genomförts under fler dagar för att se fler exempel på vad barnen lekte med och vilka områden som var mer frekvent använda. Observationerna gav dock en bra grund och fingervisning, och kan i kombination med min kunskap som landskapsarkitekt och resultatet av litteraturstudien användas som underlag för ett designförslag.

Som grund till platsbesöken och observationerna av barnens lek låg teorierna om Behavior settings och affordances samt en kategorisering av barns lek (Loebach & Cox, 2020) som fungerade som stöd för observationen. Det var en hjälp i observationen att ha ett system för hur barnens lek och gårdens olika områden kunde kategoriseras men det visade sig vara svårt att avskilja vilka typer av behavior settings som fanns och hur många de var. På den lilla gården var det lättare eftersom den enbart bestod av fasta lekredskap och sandlek. En naturmiljö är svårare att dela in eftersom den är mer föränderlig och kan användas på många olika sätt.

Barnens lek var också svår att dela in i specifika kategorier eftersom leken är fri och ofta inte är bunden till bara en kategori. Däremot gav kunskapen om TOPO-kategorierna en bättre förståelse för vad barnen lekte med då de verbaliserar och beskriver något abstrakt som barnen själva inte alltid uppfattar. En utforskande lek behöver exempelvis inte föregås av ett aktivt val att ta reda på något utan är snarare ofta en naturlig del av leken.

Då barnen som lekte på de olika gårdar bestod av två olika åldersgrupper är det svårt att jämföra de två olika gårdarna enbart utefter att observera leken. Om åldersgrupperna hade bytt gårdar hade kanske leken sett annorlunda ut och de äldre barnen hittat andra användningsområden på den lilla gården. De äldre barnen kunde också verbalisera vad leken bestod av och vad deras syfte med vissa lekar var, vilket de yngre barnen inte kunde. Det var därför användbart att utgå från teorier utifrån forskning om barns lek, såväl som att använda min kunskap om den fysiska miljön som landskapsarkitekt.

Att en del av resultatet var ett gestaltungsförslag kan påverka arbetets relevans då gestaltningen är platsspecifik och utgår från platsens behov och förutsättningar. Gestaltningen är också endast ett förslag som skulle kunna ge en bättre lekmiljö, men samma forskning skulle kunna leda till många olika gestaltningar. Som landskapsarkitekt blir gestaltningen subjektiv då jag som designer utgår från egna preferenser och erfarenheter för att gestalta, även om målet är att skapa en attraktiv miljö för målgruppen.

OPEC

I fallstudierna användes verktyget OPEC för att beräkna förskolegårdarnas kvalitet. Verktyget gav en referensram för vad som är en tillräckligt bra förskolegård. Det blev svårt att dra några slutsatser från resultatet då arbetet går mer in i detalj på innehållet på gården, snarare än enbart ytan. Eftersom det bara användes på två platser i arbetet går det inte heller att jämföra platserna enligt resultatet från OPEC, det krävs fler resultat för att dra större slutsatser. Däremot kan verktyget snabbt ge en fingervisning på om förskolegården uppnår en tillräckligt bra standard eller inte. Något som kan användas till andra projekt i syfte att ta fram statistik eller identifiera förskolegårdar i behov av förbättring.

Det finns också olika aspekter som inte kan beräknas med hjälp av OPEC, till exempel hur stor naturmiljö som finns tillgänglig utanför förskolegården, som barnen ändå har tillgång till. Detta utgör en

begränsning i verktyget.

Förslag till vidare studier

Teorier om löst material och naturlek har funnits länge, men jag upplevde att det inte fanns särskilt mycket forskning om hur dessa teorier kan implementeras på förskolegårdar. Särskilt svårt var det att hitta forskning om hur lekmiljöer kan designas för att hålla över tid utan att använda färdiga lekkonstruktioner som har en förväntad livslängd. För vidare forskning kan förskolegårdar studeras över längre tid för att utvärdera hur naturmaterial och lekmiljöer som lekotoper förändras över tid och huruvida det kan vara hållbart sätt att gestalta lekmiljöer som utsätts för mycket slitage. En fråga som kan undersökas är hur kostnaden för denna typ av lekmiljöer ställer sig mot gestaltning av en mer traditionell lekmiljö. Då avsaknad av ekonomiska resurser kan påverka hur förskolegården utformas kan kunskap om hur en kvalitativ lekmiljö kan utformas på ett kostnadseffektivt sätt hjälpa förskolor att utveckla gårdarna. Detta kan ge kunskap till både designer och pedagoger om hur lekmiljön kan förvaltas och betraktas som en ständigt förändrande plats i stället för en färdig produkt som efter gestaltningen lämnas till att slitas ut, tills den ersätts av en ny produkt.

En annan aspekt som skulle vara intressant för vidare studier är

hur förvaltningen och skötseln av en förskolegård kan fungera i en annorlunda typ av lekmiljö. Detta skulle kunna ske genom att testa olika typer av förvaltning och skötsel, och låta barnen vara delaktiga i utvecklingen av utemiljön. Kanske kan förväntningarna av hur en bra lekmiljö ser ut förändras om föräldrar och pedagoger känner sig delaktiga i hur gården ser ut. I enskilda förskolor kan pedagoger ha större inflytande över gården, och nya förändringar kan ske snabbt, men i den kommunala skolan kan det vara svårare att påverka utemiljön. Detta skulle kunna medföra att man känner mindre ansvar och engagemang för att påverka och ta hand om utemiljön. Det hade därför varit intressant att undersöka alternativa metoder för hur förskolegården och förskolans verksamhet kan bli närmare sammankopplade.

Litteratur

Beckman, M. 2018. *Lek på riktigt - Om att sluta bygga lekplatser och börja skapa rikare lekmiljöer*. Örebro: Örebro kommun

Beckman, M., Simonsson, E., Eriksson, E. 2022. *Lekotoper: en vägledning för naturlika gröna landskap*.

Boldemann, C., Dal, H., Mårtensson, F., Cosco, N., Moore, R., Bieber, B., Blennow, M., P. Pagels, P., Raustorp, A., Wester, U., & Söderström, M. 2011. Preschool outdoor play environment may combine promotion of children's physical activity and sun protection. Further evidence from Southern Sweden and North Carolina, *Science & Sports, Volume 26, Issue 2*, ss. 72-82

Boverket (2021). *Boverkets allmänna råd (2015:1) om friyta för lek och utevistelse vid fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*. Tillgänglig online: <https://www.boverket.se/sv/lag--ratt/forfattningssamling/gallande/fri---bfs-20151/>

Boverket & Movium, (2015) *Gör plats för barn och unga!: en vägledning för planering, utformning och förvaltning av skolans och förskolans utemiljö*. Karlskrona: Boverket. Tillgänglig online: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2015/gor-plats-for-barn-och-unga-bokversion.pdf>

Boverket, 2023. *Friyta för lek och utevistelse för förskolor och skolor*. Tillgänglig online: <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/regler-om-byggande/krav-pa-byggnadsverk-tomter-mm/krav-pa-tomter/friyta-for-lek-och-utevistelse-for-for-skolor-och-skolor/>

Brussoni, M., Gibbons, R., Gray, C., Ishikawa, T., Sandseter, E.B.H., Bienens-
tock, A., Chabot, G., Fuselli, P., Herrington, S., Janssen, I., Pickett, W., Power, M.,
Stanger, N., Sampson, M. and Tremblay, M.S. (2015). What Is the Relationship
between Risky Outdoor Play and Health in Children? A Systematic Review. *Inter-
national Journal of Environmental Research and Public Health*, [online] 12(6), pp.6423–54.
doi:<https://doi.org/10.3390/ijerph120606423>.

Clevenger, K.A., Wierenga, M.J., Howe, C.A. & Pfeiffer, K.A. 2020. A Systematic
Review of Child and Adolescent Physical Activity by Schoolyard Location. *Kine-
siology Review*, 9 (2), 147–158. Tillgänglig online: <https://doi.org/10.1123/kr.2019-0009>

Cosco, N., Moore, R. & Islam, M. 2010. Behavior Mapping, A Method for Linking
Preschool Physical Activity and Outdoor Design. *Medicine & Science in Sports &
Exercise*, 42 (3): 513-519.

Fangen, Katrine 2005. *Deltagande observation*. 1. uppl. Malmö: Liber ekonomi

Fjørtoft, I. 2004. Landscape as Playscape: The Effects of Natural Environments
on Children's Play and Motor Development Children, *Youth and Environments 14:2*,
Collected Papers 2004, 21-44

Flouri, E., Mueller, M., Idsoe, T., Nærde, A., 2022. Outdoor play areas in child-
care settings and children's physical aggression: A longitudinal study of Nor-
wegian kindergartens. *European Journal of Developmental Psychology*. 1-20. DOI:
10.1080/17405629.2022.2087628.

Gibson, J.J. 1979. *The ecological approach to visual perception*. New York ; Hove, Eng-
land: Psychology Press.

- Heft, H. 1988. Affordances of children's environments: A functional approach to environmental description. *Children's Environments Quarterly*, 5, 29–37
- Herrington, S., & Lesmeister, C. (2006). *The design of landscapes at child-care centres: Seven Cs*. *Landscape Research*, 31(1), 63-82.
- Jansson, M. 2009. *Management and use of public outdoor playgrounds*. Diss. (sammanfattning) Alnarp : Sveriges lantbruksuniversitet, 2009. Tillgänglig: <http://epsilon.slu.se/200946.pdf>
- Jansson, M., Sundevall, E., Wales, M., 2016. The role of green spaces and their management in a child-friendly urban village. *Urban Forestry & Urban Greening*, 18, 228-236 <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2016.06.014>
- Kleppe, R. 2018. *One-to-three-year-olds' Risky Play in Early Childhood Education and Care*. Diss. Oslo: Oslo Metropolitan University
- Kylin, M., Fridell, 2021. Friyta och lekvärde på skolgårdar – En studie om yta och kvalitet ur ett barnperspektiv. Sveriges lantbruksuniversitet Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning. *Landskapsarkitektur, trädgård, växtproduktionsvetenskap – rapportserie, 2021:3* 2021. Tillgänglig online: https://pub.epsilon.slu.se/23363/1/kylin_m_et_al_210427.pdf
- Kyttä, M. (2002). Affordances of children's environments in the context of cities, samll towns, suburbs and rural villages in Finland and Belarus. *Journal of Environmental Psychology*, 22(1-2), pp.109–123. doi:<https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0249>.
- Lerstrup, I & van den Bosch, C. 2017. Affordances of outdoor settings for children in preschool: revisiting heft's functional taxonomy. *Landscape Research*, 42:1, 47-62, DOI: 10.1080/01426397.2016.1252039
- Loebach, J. & Cox, A. 2020. Tool for Observing Play Outdoors (TOPO): A New Typology for Capturing Children's Play Behaviors in Outdoor Environments. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(15), s.5611. doi:<https://doi.org/10.3390/ijerph17155611>.
- Morrissey, A.M., Scott C., & Wishart, L. 2015. Infant and Toddler Responses to a Redesign of Their Childcare Outdoor Play Space. *Children, Youth and Environments* 25(1): 29-56. Tillgänglig online: <http://www.jstor.org/action/showPublication?journalCode=chilyoutenvi>.
- Moser, T. & Martinsen, M.T. 2010. The outdoor environment in Norwegian kindergartens as pedagogical space for toddlers' play, learning and development. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18 (4), 457–471.
- Mårtensson, F. 2004. *Landskapet i leken: en studie av utomhuslek på förskolegården*. Diss. Alnarp : Sveriges lantbruksuniversitet, 2004 Tillgänglig online: <http://epsilon.slu.se/a464.pdf>
- Mårtensson, F. 2011. Miljöpsykologiska perspektiv på barns naturkontakt. I Öhman, J., Mårtensson, F., Lisberg-Jensen, E., & Söderström, M. *Den nyttiga utevistelsen? : Forskningsperspektiv på naturkontaktens betydelse för barns hälsa och miljöengagemang*. 55-74. Tillgänglig online: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:oru:diva-14555>

- Mårtensson, F. 2013. Vägledande miljödimensioner för barns utomhuslek. *Social-medicensk tidskrift*, 90(4), pp.502–509.
- Männik, M.L., Philipson, K., Linnros, F. 2018 *Förskolegårdens fria i förhållande till naturliga material*.
- Nicaise, V., Kahan, D., Reuben, K., & Sallis, J.F. 2012. Evaluation of a redesigned outdoor space on preschool children's physical activity during recess. *Pediatric Exercise Science*, 24(4), 507–518. DOI:10.1123/pes.24.4.507
- Nicholson, S. 1971. How NOT to Cheat Children: The Theory of Loose Parts. *Landscape Architecture* 62: 30-34.
- Norén-Björn, E. (2016). Barn väljer med sina fötter - observera och testa leken. I: Jansson, M. & Klintborg Ahlklo, Å. (red.) *Plats för lek: svenska lekplatser förr och nu*. Stockholm: Svensk byggtjänst, 14–33
- Olowe, P. 2020 Water and Sand Play: More than Just Fun for Pre-school Children *Contemporary Journal of Research in Early Childhood Care & Education Vol. 1*, Jan. 2020, ss. 17-27 ISSN: 2736-0628
- Puhakka, R., Rantala, O., Roslund, M.I., Rajaniemi, J., Laitinen, O.H. & Sinkkonen, A. 2019. Greening of Daycare Yards with Biodiverse Materials Affords Well-Being, Play and Environmental Relationships. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16 (16).
- Reggio emilia institutet. u.å. *Reggio Emilias pedagogiska filosofi*. [online] Tillgänglig på: <https://reggioemilia.se/pedagogiken/mer-om-reggio-emilias-pedagogiska-filosofi/reggio-emilias-pedagogiska-filosofi>
- Sando, O., Kleppe, R., Sandseter, E. 2021. Risky Play and Children's Well Being, Involvement and Physical Activity. *Child indicators Research* 14(7). DOI: 10.1007/s12187-021-09804-5
- Sandseter, E. B. H. 2010. *Scaryfunny - A Qualitative Study of Risky Play Among Preschool Children* Diss. Trondheim: Norwegian University of Science and Technology
- SCB. 2018. *Grundskolor och friytor. Nationell kartläggning och uppföljning av grundskoleelevers tillgång till friytor 2014-2017*.
- SCB. 2022. *Grundskolor och friytor Nationell kartläggning och uppföljning av grundskoleelevers tillgång till friytor 2018—2020*
- Shackell, A., Butler, N., Doyle, P. & Ball, D. 2008. *Design for Play: A guide to creating successful play spaces*
- Skolverket, 2022. *Statistik över barn och personal i förskola 2021*. Tillgänglig online: <https://www.skolverket.se/skolutveckling/statistik/fler-statistiknyheter/statistik/2022-04-28-statistik-over-barn-och-personal-i-forskola-2021>
- Skolverket. 2018. *Läroplan för förskolan: Lpfö 18*. Tillgänglig online: <https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a65d5aa/1553968116077/pdf4001.pdf>
- Änggård, E. 2011. Children's gendered and non-gendered play in natural spaces. *Children, Youth and Environments*, 21(2), 5--33. Tillgänglig online: <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-69119>